Tarihin Peşinde / The Pursuit of History
ULUSLARARASI TARİH ve SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ
INTERNATIONAL PERIODICAL FOR HISTORY AND SOCIAL RESEARCH

Araştırma Makales / Research Article
Doi: 10.5281/zenodo.17551321

"1960-2000 Yılları Arası Türkiye'de Nüfus Politikası"

Population Policy in Türkiye Between 1960 and 2000

■ Alaattin UCA* - Fatih UTCU **

ÖZ

Cumhuriyetin ilk yıllarından 1960'lı yıllara kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin nüfus politikası, ülkedeki insan sayısının artırılmasına yöneliktir. 1960 yılından itibaren devlet, nüfus politikasında değişime gitmiştir. Bu dönemde gerek siyasetçiler gerek demografi üzerinde araştırma yapan şahıslar çeşitli vasıtalarla ülkedeki nüfus artışına ve artışın getirdiği problemlere değinmiştir. Nüfus artışı üzerine basında yer alan yorumlar ülke gündemi için önemlidir. Bunun yanında ülke siyasetine yön veren parlamenterlerin düşünceleri ülkenin nüfus politikası için belirleyici olmuştur. Bu çalışmada, ülkedeki nüfus artışı üzerine gazetelerde bulunan düşüncelere ve parlamentoda siyasetçiler tarafından yapılan yorumlara yer verilmiştir. Böylece Türkiye'de bu dönemde izlenen nüfus politikasına dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Demografi, Nüfus Sayımları, Nüfus Artışı Hızı, Nüfus Planlaması

Abstract

From the first years of the Republic until 1960s, the population policy of the Republic of Türkiye was aimed on increasing the number of people in the country. Since 1960, the state has changed its population policy. During this period, both politicians and demography researchers addressed the population growth in the country and the problems brought about by this increase through various means. Comments in the press on population growth are important for the country's agenda. In addition, the opinions of the parliamentarians who direct the politics of country have been decisive for the country's population policy.This study includes the opinions found in newspapers and the comments made by politicians in the parliament on the population growth in Türkiye. Thus, attention was drawn to the population policy followed in Turkey during this period. .

Keywords: Demography, Population Censuses, Population Growth Rate, Population Planning.

SORUMLU YAZARLAR/CORRESPONDING AUTHOR

Alaattin UCA
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman/Türkiye.
E-posta/E-mail: alaattinuca@kmu.edu.tr

Fatih UTCU
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman/Türkiye.
E-posta/E-mail: fatihutcu@hotmail.com

Başvuru/Submitted: 10.04.2025
Son Revizyon/Last Revision Received: 05.06.2025
Kabul/Accepted: 15.06.2025

ATIF/CITATION:
Alaattin, UCA, Fatih, UTCU, "1960-2000 Yılları Arası Türkiye'de Nüfus Politikası" Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, S. 34, (2025), 46-79

* Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Karaman/TÜRKİYE, e-posta: alaattinuca@kmu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-4211-6744.
** Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD, Karaman/TÜRKİYE, e-posta: fatihutcu@hotmail.com, ORCID ID: 0009-0005-8965-2498

Giriş

Bir devleti meydana getiren iki aslî unsurdan biri toprak, diğeri nüfustur. Nüfus kavramı ise devletin sınırları içerisinde yaşayan insanların tamamını nitelemek için kullanılmaktadır. Ülke nüfusu içerisinde yasal mevzuatlar çerçevesinde uyrukluk verilenler olduğu gibi, başka devletlerin tabiiyetinde bulunan kişiler de bulunmaktadır. Dolayısıyla her iki insan kitlesinin nitelik ve nicelik bakımından tespiti ve tespitler sonucunda kaynağın doğru bir şekilde idaresi amacıyla istatistiksel veriler büyük önem taşımaktadır.[1] Dolayısıyla ülkede yaşayan insanların tamamının nitelik ve niceliklerinin tespit edilmesi amacıyla, neredeyse her devlet tarafından belirli dönemlerde ve bazı metotlarla genel nüfus sayımları yapılmıştır.

Osmanlı Devleti Döneminde 19. yüzyılın başlarında "tahrir-i nüfus" olarak bilinen nüfus yazımı uygulamasına başlanmış ve düzensiz aralıklarla vergilendirme, arazi dökümü yapma ve askere alma işlerinde veri sağlama adına tebaanın nüfus sicillerine kaydı yapılmıştır[2]. 19. Yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'da hem yurttaşlık mevzuatında hem de demografi bilimindeki gelişmelerin etkisiyle; ilk olarak 1869 yılında Tâbiiyet-i Osmaniye Kanunnâmesi[3] yayımlanarak tabiiyetin çerçevesi çizilerek hangi şartlarda tabiiyet kazanılabileceği ifade edilmiştir. Sonrasında ise devlet sınırları dâhilinde yaşayan Müslim ve gayrimüslim ahalinin adedinin tespit edilmesi amacıyla 1881 yılında Sicil-i Nüfus Nizamnamesi yayımlanmıştır[4]. Sicil-i Nüfus Nizamnamesi 1900 yılından itibaren iki kez tadilata uğramış ve 1914 yılında yayımlanan Nüfus Kanunu[5] ile nüfus mevzuatına son şekli verilmiştir. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti tarafından yayımlanan nüfus kanunlarına dayalı olarak oluşturulan nüfus sicilleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin nüfus kütüklerinin de temelini oluşturmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti sayım ve yazım işlemlerini birbirinden ayırarak nüfus kayıt sistemini Osmanlı Devleti'nden farklı bir üslupla kurgulamıştır. Şöyle ki; Osmanlı Devleti tebaayı önce nüfus defterlerine kaydetmiş ve kayıtlar üzerinden insan sayısını belirlemeyi amaçlamıştır. Ancak Türkiye Cumhuriyeti, nüfus kütüklerini Osmanlı Devleti'nden intikal eden nüfus sicilleri üzerine inşa etmeye devam ederken, ülke sınırları dâhilinde yaşayan insan adedi ile toplumun nitelik ve niceliklerini sahada uygulanan genel nüfus sayımları üzerinden tespit etme yoluna gitmiştir. Bu yaklaşım sonucunda istatistik bilimine olan ihtiyaç ortaya çıkmış ve 1925 yılı haziran ayında istatistik alanında Avrupa'nın en gelişmiş devleti Belçika'dan İstatistikçi Camille Jacquart Türkiye'ye davet edilmiş[6] ve 1926 yılı ortalarında İstatistik Müdüriyet-i Umumîyesi kurulmuştur[7]. Ülke genelini kapsayacak şekilde, ilki 1927 yılında olmak üzere beşer yıllık aralarla uygulanan genel nüfus sayımları, zaman içerisinde

---

1 Leon Rabinowicz, *Nüfus Mes'elesi*, Çeviren: Alâettin CEMİL, İktisat Matbaası, Ankara 1930, s. 39-40.

2 T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Osmanlı İmparatorluğunun ve Türkiye'nin Nüfusu (1500-1927)*, Hazırlayan: Cem BEHAR, Tarihi İstatistikler Dizisi Cilt-2, Ankara 1996, s. xvıı.

3 Kanunnamenin, tabiiyet kazanmaya ilişkin birinci maddesi şu şekildedir: "*Valideyni (ana babası) veyahut yalnız vâlidi (babası) tabiiyet-i Devlet-i Aliye'de bulunduğu halde tevellüd eden (doğan) eşhas (şahıslar) Devlet-i Aliye tebaasından mâduddur (sayılır).*" Kanunname için bkz. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi *(BOA.)*, Y. EE., 41/133, 14 Şevval 1285.

4 Nizamnamenin ilk maddesi "*Memâlik-i Osmaniye'de bulunan her sınıf ahali kendilerini sicil-i nüfusa kaydettirmeğe mecburdurlar.*" şeklindedir. Nizamname için bkz. *BOA*, A. DVN. MKL., 20/35, 24 Zilkade 1298.

5 "Nüfus Kanunu", *Takvim-i Vekayi*, 17 Şevval 1332 ve 26 Ağustos 1330 [8 Eylül 1914], Nu: 1929, s. 1-5.

6 T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi *(BCA.)*, 30-18-1-1/14.40.16, 10.06.1925.; Camille Jacqquart 1 Şubat 1926 tarihi itibariyle devlet hizmetine girmiştir. Belge için bkz. *BCA*, 30-10-0-0/12.71.47, 21.03.1926.

7 "*Merkezî İstatistik Dâiresi İhdasına ve Vezâifine Müte'allik Tâ'lîmâtnâme*", Numara: 3517, **Resmi Ceride**, Sene: 4, S. 388, 2 Haziran 1926, s. 1488.

ismi İstatistik Umum (Genel) Müdürlüğü ve Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE)[8] olarak değiştirilen bu kurumca icra edilmiştir.

Sayımların sahada uygulamasından sonra, ülke sınırları dâhilinde kaç kişinin yaşadığı, başta ülkeyi yönetenler olmak üzere tüm kesimler tarafından daha çok merak edildiği için, geçici olarak hesap edilen rakamlar il ve ilçe merkezlerinden telgraflarla Ankara'ya ulaştırılmış, telgraflarla ulaşan sonuçlar da merkezde toplanarak sayımlardan birkaç gün sonra basın aracılığıyla paylaşılmıştır. Sayımların gerek adede dayalı gerek toplumun niteliklerine yönelik kesin neticeleri ise sayımlardan yaklaşık iki ilâ beş yıl sonra, uzunca bir çalışma süreci neticesinde yayınlanabilmiştir. Ancak insan adedine dayalı geçici ve kesin sonuçlar arasında ciddi bir fark olmadığı unutulmamalıdır. DİE kaynaklarından elde edilen bilgilere dayanılarak oluşturulan aşağıdaki tablo da bu durumu desteklemektedir.

SAYIM TARİHİ	GEÇİCİ SONUÇLAR	KESİN SONUÇLAR
23.10.1960	27.809.831	27.754.820
24.10.1965	31.391.207	31.391.421
25.10.1970	35.666.549	35.605.176
26.10.1975	40.197.669	40.347.719
12.10.1980	45.217.556	44.736.957
20.10.1985	51.420.757	50.664.458
21.10.1990	56.969.109	56.473.035

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kısa sürede sayıca çoğalma beklentisi, 1960'lı yıllara gelindiğinde yerini ülke nüfusunun kontrollü bir şekilde artması gerektiği düşüncesine bırakmıştır. Nüfus sayımlarının sonuçları noktasında gerek politikacıların gerek aydınların gündeminde toplumun niteliklerinden daha çok ülkede yaşayan insan adedi önemli bir yer tutmuştur. Cumhuriyet gazetesinin sayım günü çıkarılan nüshasından bulunan görsel, insan adedinin ülke gündeminde ne kadar önemli bir yer işgal ettiğini göstermektedir.[9]

Sayım kapsamına dâhil edilen insanlar noktasında unutulmaması gereken bir husus vardır ki, bu da sayım günü ülkede yaşayan yerli ve yabancı tüm insanlar adede dâhil edilmiştir. Nitekim 1950 yılı mart ayı sonlarında yürürlüğe giren 5622 sayılı Sayımlar Kanunun 3. Maddesinde "*memleket nüfusunun tamamı nüfus sayımlarına*" dâhil edileceği hükme bağlandığından,[10] genel nüfus sayımlarının işleyişini düzenleyen yönetmeliklerde sayım günü ülke sınırları içerisinde bulunan tüm şahıslar sayım kapsamına alınmış, ancak yurtdışında yaşayan vatandaşlar sayım kapsamı haricinde tutulmuştur.

[8] İstatistik Umum (Genel) Müdürlüğün, 1962 yılında yayımlanan kanunla Devlet İstatistik Enstitüsü adını almıştır. Kanun için bkz. "*Devlet İstatistik Enstitüsünün Görev, Yetki ve Kuruluşu Hakkında Kanun*", Kanun no: 53, **T.C. Resmi Gazete**, S. 11136, Tarih: 23 Haziran 1962, ss. 7685-7688.

[9] Bkz. Ek-1.

[10] "*Sayımlar Kanun*", Kanun No: 5622, **T.C. Resmi Gazete**, S. 7469, Tarih: 29 Mart 1950, s. 18195.

1. 1960 Genel Nüfus Sayımı

6. Genel Nüfus Sayımı verilerinin tasnifi sonucunda, 23 Ekim 1955'te ülkede 24.064.763 kişinin yaşadığı ve nüfus artış hızının ‰ 29.7 olduğu tespit edilmiştir.[11] Bu verilere göre 1950-1955 arası yıllar Türkiye'de nüfus artışının en yüksek olduğu dönemdir. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nin 1 Kasım 1955'te açılış konuşmasında Cumhurbaşkanı Celal Bayar, nüfus artış nispetine göre yaptığı hesapla, ülke nüfusunun 1960'ta otuz milyona ulaşacağı tahmininde bulunmuştur[12]. Bu beklentiye istinaden 1960 Genel Nüfus Sayımının uygulandığı 23 Ekim 1960'ta Milliyet'te yer alan bir köşe yazısında, hızlı nüfus artışının iktisaden geri kalmış memleketlerde millî gelirdeki büyümeyi duraksattığı ifade edilmiştir. Ancak ülkenin ziraî verimliliğinin artırılması koşuluyla Türkiye'nin kırk milyondan fazla nüfusu besleyebileceği, dolayısıyla artış hızının kaygı verici boyutta olmadığı ileri sürülmüştür[13]. Vatan'da yer alan bir köşe yazısında ise son dönemlerde köylerden kentlere göçler dolayısıyla şehirlerde nüfus yoğunluğunun arttığına işaret edilmiştir[14]. İlerleyen dönemlerde, şehirlere doğru göçlerle birlikte büyük şehirlerdeki nüfus artışının sebep olduğu problemlere yönelik eleştiriler de gündem maddelerinden birisi olacaktır.

27 Mayıs 1960 Darbesi sonrası ülke yönetimindeki Milli Birlik Komitesi (MBK) de, ülkedeki var olan nüfus artışını müdahale edilmesi gereken bir problem olarak görmekle beraber, artan nüfustan dolayı ortaya çıkan ihtiyaçların giderilmesine yönelik mevzuat çalışmaları yapmıştır. Bu çalışmalar sırasında gerek MBK toplantılarında gerek hazırlanan kanun tekliflerinde hızlı nüfus artışına değinilmiştir. MBK Üyesi Yarbay Sezai Okan tarafından sunulan kanun teklifinde, nüfus artış hızının eğitim-öğretim faaliyetlerinde öğretmen ihtiyacını artırdığına değinilmiş[15] ve onun bu teklifine istinaden emekliye ayrılan subaylar arasından istekli olanların öğretmenlik yapabileceğine yönelik bir kanun çıkarılmıştır[16]. İki ay sonra çıkarılan 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanununun[17] MBK Genel Kurulunda müzakereleri sırasında da ülkedeki nüfus artışının dikkate alınarak eğitim davasının net bir şekilde planlanması gerektiği ifade edilmiştir.[18]

23 Ekim 1960'ta uygulanan 7. Genel Nüfus Sayımından hemen sonra telgraflarla alınan geçici sonuçlara[19] istinaden gazetelerden ülke nüfusunun 27.766.069 olarak tespit edildiği duyurulmuştur.[20] Vatan gazetesi ülke nüfusuna yönelik yaptığı haberde, diğer ülkelerin çoğunda nüfus artış oranının ‰10 ilâ 15 arasında olduğunu, Amerikan Kızılderililerinde bu oranın ‰ 50 olduğunu, dolayısıyla Kızılderililerden sonra dünyadaki en yüksek artış oranının

---

11 T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu*, Yayın no: 399, C. LXVII, İstanbul 1961, s. 3.

12 *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi* (*TBMM ZC)*, Devre: 10, İçtima Senesi: 2 (1. Birleşim), C. VIII, 1 Kasım 1955, s. 7.

13 "Nüfus Sayımı", *Milliyet*, 23 Ekim 1960, s. 1.

14 "Bu Sayım Yedinci Nüfus Sayımıdır", *Vatan*, 23 Ekim 1960, s. 3.

15 *Milli Birlik Komitesi Başkanlığına Sunulan Kanun Tasarısı*, 125 Sayılı 42 Sayılı Kanun Gereğince Emekliye Ayrılan Subaylardan İsteklilerin Öğretmenliğe Alınması Hakkında Kanun ile ilgili MBK 128 no'lu Komisyon Raporu.

16 "*42 Sayılı Kanun Gereğince Emekliye Ayrılan Subaylardan İsteklilerin Öğretmenliğe Alınması Hakkında Kanun*", Kanun No: 125, **T.C. Resmi Gazete**, S. 10654, Tarih: 14 Kasım 1960, s. 2513.

17 "*İlköğretim ve Eğitim Kanunu*", Kanun No: 222, **T.C. Resmi Gazete**, S. 10705, Tarih: 12 Ocak 1961, ss. 3068-3075.

18 *Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı (MBK GKT)*, 69. Birleşim, C. V, 03 Ocak 1961, s. 48.

19 Telgraflarla elde edilen verilere göre 27.766.069 olarak tespit edilen ülke nüfusu, 1961 yılı yeniden hesaplama sonrasında 27.809.831 olarak güncellenmiştir. Bilgi için bkz. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü**,** *1960 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu Telgraflarla Alınan İlk Neticeler*, Ankara 1961, s. 1.

20 "Nüfusumuz 27 Milyon 776 Bine Yükseldi", *Milliyet*, 29 Ekim 1960, s. 1.; "Nüfusumuz: 27.776.069", *Tercüman*, 29 Ekim 1960, s. 1.

Türkiye'de olduğunu nüktedan bir tavırla vurgulamıştır[21]. Aslında bu yaklaşım, zamanla ülkenin nüfus artışı üzerine yapılacak olan yorumların ön habercisi konumundadır.

1961 Anayasası müzakereleri sırasında MBK üyelerinden Suphi Karaman nüfus artış oranının ileride Türkiye'yi ciddi sosyal davalarla karşı karşıya bırakacağına ilişkin şu cümleleri kurmuştur:

"*Türkiye benim kanaatime ve yapılan hesaplamalara göre 15 sene sonra mühim sosyal davalarla karşı karşıya kalacaktır. Türkiye'de nüfus devamlı şekilde artmaktadır. Bu artış, Türkiye'yi 15 sene sonra çok büyük sosyal davalarla karşı kaşıya getirecektir. Birçok soysal davalar bir anda ortaya çıkacaktır. Bu baş davadır. Diğerleri, hepsi buna tabi olurlar.*"[22]

Birinci Beş Yıllık (1963-1967) Kalkınma Planında yapılan tespitlerin de katkısıyla[23] nüfus artışı ve artışın ileride doğuracağı sosyoekonomik problemler üzerine kabullenilen bu gerçeklikler, devletin nüfusu planlamaya yönelik politikayı benimsemesine sebep olmuş ve 1 Nisan 1965'te 557 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun[24] yürürlüğe konmuştur. Kanunun Millet Meclisi'ndeki müzakereleri sırasında Adalet Partisi Grubu adına söz alan Ali İhsan Balım, sosyal ve iktisadî yönden henüz kalkınmamış olan Türkiye'de plansız nüfus artışının ilerleyen dönemlerde daha çok problemlere sebep olacağını yönelik yorumlarda bulunmuştur.[25] Yasanın Cumhuriyet Senatosundaki görüşmeleri sırasında ise Mehmet Nuri Ademoğlu, düzensiz nüfus artışının daha çok kalkınmada geri kalmış ülkelerin sorunu olduğuna ve sosyal refah için planlı nüfus artışının gerekliliğine vurgu yapmıştır.[26]

Nüfus artış hızının Türkiye için kaygı duyulmaması gereken bir noktada olduğunu düşünen siyasetçiler de bulunmaktadır. Bunlardan Gümüşhane Milletvekili Sabahattin Savacı, doğum hızını kontrol altına alma politikası benimseyen Macaristan ve Fransa örneğini vererek, bu ülkelerin genç nüfus ihtiyaçlarını zamanla karşılayamaz hale geldiklerini ifade etmiştir.[27] Cumhuriyet Senatosu Üyesi Ömer Faruk Kınaytürk de Sabahattin Savacı ile aynı fikirde olup, Avrupa'nın gelişmiş ülkeleri tarafından tavsiyeler sonucunda Macaristan'ın üreme hızının düşürüldüğünü, dolayısıyla nüfus artış hızının düşürülmesi gerektiği yaklaşımının ülkemiz ile Hindistan ve Pakistan gibi ülkelere de tavsiye edilen yabancı menşeli bir teori olduğunu savunmuştur.[28] Bu karşıt düşüncelere rağmen1960'lı yıllardan sonra nüfus planlaması, devletin resmî politikası olarak benimsemeye devam etmiştir.

2. 1965 Genel Nüfus Sayımı

Türkiye'nin 8. Genel Nüfus Sayımı, 24 Ekim 1965'te uygulanmıştır. Sayımdan bir gün önce DİE Başkanı Sabahaddin Alpat ülke nüfusunu 32 milyon civarında beklediğini ifade etmiştir.[29] Sayımdan bir gün sonra basılan bazı gazeteler de, sahadan aldıkları kayıt dışı bilgilere

---

21 Haber başlığının altında "*Kızılderililerden sonra en çok artış nispeti bizde: Binde 27,5*" ifadesi geçmektedir. Haber için bkz. "Nüfusumuz 27 Milyon", *Vatan*, 29 Ekim 1960, s. 1.

22 *MBK GKT*, 87. Birleşim, C. VI, 17 Mayıs 1961, s. 6.

23 T.C. Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilâtı, *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967*, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1963, s. 65-66.

24 "*Nüfus Plânlaması Hakkında Kanun*", Kanun no: 557, **T.C. Resmi Gazete**, S. 11976, Tarih: 10 Nisan 1965, ss. 2-3.

25 *Millet Meclisi Tutanak Dergisi (MM TD)*, Dönem: 1, Toplantı Yılı: 4 (19. Birleşim), C. XXXIII, 8 Aralık 1964, s. 741.

26 *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (CS TD)*, Dönem: 1, Toplantı Yılı: 4 (55. Birleşim), C. XXVI, 17 Mart 1965, s. 110-111.

27 *MM TD*, Dönem: 1, Toplantı Yılı: 4 (19. Birleşim), C. XXXIII, 8 Aralık 1964, s. 748.

28 *CS TD*, Dönem: 1, Toplantı Yılı: 4 (55. Birleşim), C. XXVI, 17 Mart 1965, s. 114.

29 "Nüfus Sayımı 7 Milyona Mal Olacak", *Akşam*, 23 Ekim 1965, s. 1.

istinaden Alpat'ın verdiği sayıyı ilk sayfalarına taşımıştır.[30] Telgraflarla alınan ilk neticelerin icmal edilmesi sonucu ülkede 24 Ekim 1965'te 31.391.207 kişinin yaşadığı tespit edilmiştir[31]. Artış hızında az da olsa düşüş hissedildiğini düşünen Alpat, ulaşılan rakamı şu cümlelerle yorumlamıştır:

"*Gerek nüfus artışındaki hızın düşmesi ve gerekse bu beş yılda tahmin edilen 32 milyonun üstüne çıkamayışının sebebi yurtdışına çıkan işçilerdir. Yurt dışına gönderilen işçilerimiz Türkiye'nin doğurganlığı en yüksek bir sosyal gruptan yoksun kalmasına yol açmıştır. Dışarıdaki işçilerimizle birlikte nüfusumuz 31 milyon 350 bine varmış sayılabilir.*"[32]

Sayım günü Tercüman'da kaleme alınan bir haberde, artış oranı mevcut şekilde devam ettiği sürece ülke nüfusunun 2000 yılında 100 milyona ulaşacağı ileri sürülmüştür[33]. Cumhuriyet'te yayınlanan yazısında İktisat Profesörü Mükerrem Hiç ise mevcut artışı ülke ekonomisi bağlamında değerlendirmiştir. Ona göre, istenilen seviyeye çekilemeyen yüksek artış hızı, halka sunulan sağlık ve eğitim gibi sosyal hizmetlerde devletin zorlanmasına sebep olacak, işsizlik ve istihdam sorunları da zamanla artış gösterecektir. Nüfusun kontrolsüz büyümesi ayrıca nitelikli insan yetiştirilmesi için önemli bir engeldir.[34] Gazeteci İlhan Selçuk da nitelikli insan yetiştirilmesi hususunda aynı görüşü paylaşanlardandır. Bu görüşünü de şu cümlelerle ifade etmiştir:

"*Nüfusumuz 30 milyonu aşmış diyorlar. Ne çıkar! Mesleksiz ve bilgisiz insanların tabiat şartlarına kendini teslim ettiği topraklar, ne kadar kalabalık olursa olsun bir anlam ifade etmiyor. Biz çok kısa süre içinde bu utanç verici durumdan kurtulmanın çaresini bulmalıyız.*"[35]

Gazeteci Nadir Nadi, nüfus artışından ziyade devletin benimsediği nüfus planlaması politikası sonucu yürürlüğe konulan Nüfus Planlaması Kanununa atıfta bulunarak yorum yapmıştır. Nüfus planlaması politikasının az gelişmiş ülkelerde istenilen sonucu veremeyeceğini düşünen Nadir Nadi'nin yorumu şu şekildedir:

"*Görülüyor ki davanın temeli ekonomiktir. Biz bundan otuz yıl önce "Ah, bir yirmi milyon olsak" diye bekleyecek yerde dişimizi tırnağımıza geçirip yatırım politikasına önem verse idik bugün otuz milyonu nasıl besleyeceğiz problemi ile karşılaşmaz ve doğum kontrolü gibi bir takım fantezi tedbirlerden medet ummak durumunda kalmazdık.*"[36]

Hızla artan nüfusun ihtiyaç duyduğu gıda ve endüstriyel malzemelerinin tedariki noktasında, Başbakan Süleyman Demirel tarafından 3 Kasım 1965'te TBMM'de okunan 30. Hükümetin de programında, ihtiyacının karşılanması için tarımsal üretimin arttırılmasının ülke için iyiden iyiye hissedilen bir zaruret olduğu değinilmiştir.[37] Artan nüfusun zamanla hissettirdiği bir başka problem de büyükşehirlerde ortaya çıkan çarpık ve kontrolsüz kentleşmedir. Bu sorunun ortaya çıkışı 1950 yılı itibariyle devlet tarafından kabullenilmiş olsa

[30] "Nüfusumuz 32 Milyonu Geçti", *Akşam*, 25 Ekim 1965, s. 1.; "32 Milyona Vardık", *Milliyet*, 25 Ekim 1965, s. 1.; "67 İl, 5 Milyon Ev ve 32 Milyon İnsan", *Tercüman*, 25 Ekim 1965, s. 1.

[31] T. C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *1965 Genel Nüfus Sayımı Telgrafla Alınan Geçici Neticeler*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1965, s. 3.

[32] "Nüfusumuz 31 Milyon 391 Bin 207'e Vardı", *Milliyet*, 30 Ekim 1965, s. 3.

[33] "32 Milyona Doğru", *Tercüman*, 24 Ekim 1965, s. 1, 7.

[34] "Hızlı Artış Ekonomi İçin Mahzurlu mudur?", *Cumhuriyet*, 23 Ekim 1965, s. 2.

[35] "Saya Saya…", *Cumhuriyet*, 24 Ekim 1965, s. 2.

[36] "Sayım Suyum", *Cumhuriyet*, 24 Ekim 1965, s. 1, 7.

[37] *MM TD*, Dönem: 2, Toplantı Yılı: 1 (5. Birleşim), C. I, 3 Kasım 1965, s. 89, 91.

da,[38] 1965 yılına gelinene kadar peşi sıra 1953'te çıkarılan 6188 sayılı Kanunun,[39] 1959'da yürürlüğe konulan 7367 sayılı Kanunun[40] ve 1963'te 6875 sayılı İmar Kanunu'na yeni bir düzenleme getiren 327 sayılı Kanununun[41] problemin çözümünde çok da yeterli olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda nüfus artışına dayalı çarpık ve kontrolsüz kentleşme problemine doğrudan çözüm üretmek adına *775 sayılı Gecekondu Kanunu* yayımlanmıştır[42]. Kanun için Cumhuriyet Senatosuna sunulan komisyon raporunda, bu sorunun II. Dünya Savaşından itibaren ilk başlarda Ankara'da hissedilmeye başlandığı ve zamanla Türkiye'nin en büyük şehri İstanbul başta olmak üzere diğer büyük şehirlere de sirayet ettiğinden bahsedilmiştir.[43] Bu tarihlerden sonra, çarpık kentleşme ve gecekondu problemi de, ortaya çıkış nedenlerinden daha çok sosyal boyutta sonuçları tartışılan bir konu olarak gündemde yer alacaktır.

3. 1970 Genel Nüfus Sayımı

25 Ekim 1970'te uygulanan 9. Genel Nüfus Sayımından bir hafta sonra, sayım bölgelerinden Ankara'ya telgraflarla ulaşan sonuçlara göre ülkede 35.666.549 kişinin yaşadığı tespit edilmiştir[44]. Elde edilen rakamlar sonucunda açıklamalarda bulunan DİE Başkanı Sabahaddin Alpat; yurtdışında yaşayan yurttaşların sayım kapsamına alınmadığını, insan sayısı bakımından Türkiye'nin dünyada on beşinci, Avrupa'da beşinci ülke konumunda olduğunu, şehirleşmenin daha da hız kazandığının anlaşıldığını ifade etmiştir.[45]

Akşam gazetesi, sayım günü Başbakan Süleyman Demirel'in "*Nüfus yapısı genç bir milletiz, çoğalıyoruz diye korkanlar var. Hiç korkmamamız lazımdır. Ülkemizin büyük bir nüfusu besleyecek takati vardır. 50 milyonluk istikrarlı, güçlü Türkiye dünya politikasında söz sahibi Türkiye'dir. İşte hedefimiz budur.*" cümlelerine yer verilmiştir[46]. Vatan ise Demirel'in bu açıklamalarından bir gün sonra, Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonu 6. Genel Kurulunda yaptığı konuşma sırasında "*Bir memleketin istihsal hacmi genişlemiyorsa, nüfusu artıyorsa ne olur? Memleket fukaralaşmaya devam eder.*" cümlelerine yer vermiştir.[47]

Sayım günü Prof. Dr. Haluk Cillov, Prof. Dr. Erol Tümertekin ve Doç. Dr. Cavit Orhan Tütengil'in katıldığı bir gazete forumunu haber yapan Milliyet, bu akademisyenlerin ülkenin demografik yapısı üzerine yorumlarına yer vermiştir. Haluk Cillov'a göre artış hızındaki

---

38 Bu konuya Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından 1 Kasım 1950'de TBMM 19. Dönem 2. Yasama Yılı Açış Konuşmasında değinilmiştir. Konuşma için bkz. *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Toplantı Yılı: 2 (1. Birleşim), C. X, 1 Kasım 1951, s. 9.

39 "*Bina Yapımını Teşvik ve İzinsiz Yapılan Binalar Hakkında Kanun*", Kanun No: 6188, **T.C. Resmi Gazete**, S. 8470, Tarih: 29 Temmuz 1953, ss. 6844-6846.

40 "*Hazineden Belediyelere Devredilecek Arazi ve Arsalar Hakkında Kanun*", Kanun No: 7367, **T.C. Resmi Gazete**, S. 10265, Tarih: 29 Temmuz 1959, s. 22252.

41 "*6875 sayılı İmar Kanunu'na Geçici Bir Madde Eklenmesi Hakkında Kanun*", Kanun No: 327, **T.C. Resmi Gazete**, S. 11503, Tarih: 12 Eylül 1963, s. 2.

42 "*Gecekondu Kanunu*", Kanun No: 12362, **T.C. Resmi Gazete**, S. 11503, Tarih: 30 Temmuz 1966, ss. 1-5.

43 *Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına Sunulan Kanun Tasarısı*, 775 Sayılı Gecekondu Kanunu ile ilgili CS 814 no'lu Komisyon Raporu.

44 1972 yılında DİE tarafından basılan kaynağa göre, alınan sonuçların yayın tarihi 2 Kasım 1970'tir. Kaynak için bkz. Devlet İstatistik Enstitüsü, *25 Ekim 1970 Genel Nüfus Sayımı Telgrafla Alınan Geçici Sonuçlar*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1972, s. 3.; Tasnif neticelerinde ortaya çıkan kesin rakam ise 35.605.176, artış hızı ‰25,19'dur. Bilgi için bkz. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 25.10.1970*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1977, s. 23-24.

45 "Nüfusça Dünyada On beşinciyiz", *Akşam*, 1 Kasım 1970, s. 1, 7.; "Ülkemizin Nüfusu 36 Milyona Yükseldi", *Cumhuriyet*, 1 Kasım 1970, s. 1, 7.; "Resmî Sonuç: 35.666.549", *Milliyet*, 1 Kasım 1970, s. 1, 9.

46 "Cemaziyelevvel", *Akşam*, 26 Ekim 1970, s. 7.

47 "Demirel Bugün de "Nüfus Artarsa Ülke Fakirleşir" Dedi", *Vatan*, 27 Ekim 1965, s. 1, 5.

yükseliş ana hatlarla, 1950'lerdeki dışarıdan gelen göçlere, sağlık şartlarının artması ile doğum oranlarının yükselmesi ve ölüm oranlarının düşmesine bağlıdır. Cavit Orhan Tütengil ise, doğurganlık oranının dikkate alınarak devletin benimsediği nüfus planlaması politikasına önem verilmesi koşuluyla milli kalkınma ile kişi başına düşen gelirin istenilen seviyeye çekilebileceğini düşünmektedir.[48] Haluk Cillov'un değindiği dışarıdan ülkeye doğru göçler, 1950-1951 yılları arasında Bulgaristan'dan göçe zorlanan yaklaşık 250 bin Türk soylu şahıs[49] ve 1953 yılı itibariyle Yugoslavya'dan göçe zorlanan şahıslardır.[50]

Ülke demografisi üzerine araştırmalar yapan Tevfik Tarkan ise, devletin nüfus planlaması politikasını eleştirmiş ve mevcut politikanın doğurganlık üzerinde fazla bir etki bırakmadığını, nüfus artış hızını sanayileşmede gelişmiş Batı Anadolu'nun değil doğu bölgelerinin yükselttiğini ifade etmiştir[51]. Onun bu tespitinden yola çıkılarak, Türkiye'nin idarî yapısı da dikkate alındığında, nüfus planlaması politikasının kırsalda pek de etkili olmadığı düşünülebilir.

Cumhuriyet'te yer alan yorum yazısında da nüfus sayımı sonucunda toplumun nitelikleri ile kalkınma hızı arasındaki bağlantıya ve niteliğin kalkınma için önemine değinilmiştir. Türkiye'de üretimden ziyade tüketime etki eden ve ülkenin yaş piramidinde 0-14 arası yaşa sahip çocukların daha fazla yer kapladığına işaret edilmiş ve aile planlaması politikasının daha da önemsenmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır.[52]

Başbakan Ferit Melen, 35. Hükümetin programının Millet Meclisinde 29 Mayıs 1972'de sunumu sırasında, hızlı nüfus artışının kontrol altına alınamadığına, bunun da kontrol altına alınamayan hızlı şehirleşmeye sebep olduğuna ve hızlı şehirleşme sonucu ulaşım, altyapı ve sağlık hizmetlerinde ciddi ihtiyaçların ortaya çıktığına yönelik cümleler sarf etmiştir. Bu hususta hükümetinin politikasını şu cümlelerle ifade etmiştir:

"*Sanayileşmenin ve nüfus artışının kaçınılmaz sonucu olarak meydana gelen hızlı şehirleşme hareketi kontrol altında tutularak, buralarda lüzumlu altyapı, konut, sağlık ve sosyal hizmet ihtiyaçları bir bütün olarak ele alınacak, gelişmelere bilim ve memleket gerçeklerine uygun bir yön verilecektir.*"[53]

Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile kabul edilen[54] *Uzun Dönemli Kalkınmanın ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının Temel Hedefleri ve Stratejilerinde* de Türkiye'deki nüfus artışının durumu Avrupa Ekonomik Topluluğuna (AET) üye ülkelerle mukayese edilmiştir. Bu bağlamda AET ülkelerindeki nüfus artışının yılda ortalama %1 civarında olduğu, 1970 Genel Nüfus Sayımları sonucuna göre Türkiye'deki artış oranının %2,7 olarak tespit edildiği, nüfusun düşük bir doğurganlıkla artırılması gerektiğine yönelik hedeflerin belirlendiği belirtilmiştir[55]. Nüfus artış hızı, Üçüncü Beş Yıllık (1973-1977) Kalkınma Planında da ülkenin müdahale edilmesi gereken önemli problemlerinden birisi olarak değerlendirilmiş ve 1970 Genel Nüfus Sayımı

48 "Nüfus Sayımı ve Türkiye", *Milliyet*, 25 Ekim 1970, s. 2.

49 *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (TBMM TD)*, Dönem: 9, Toplantı Yılı: 1 (1. Birleşim), C. II, 1 Kasım 1950, s. 13.

50 Ali Erken, "Demokrat Parti Dönemi Türkiye-Yugoslavya İlişkileri ve "Serbest Göç" Mutabakatı", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. VII, S. 2, 2018, s. 943.

51 M. Tevfik Tarkan, "1970 Dokuzuncu Nüfus Sayımı ve Sonuçları", *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., S. 2, Nisan 1971, s. 96, 97.

52 "Nicelik Değil Nitelik", *Cumhuriyet*, 26 Ekim 1970, s. 1, 7.

53 *MM TD*, Dönem: 3, Toplantı Yılı: 3 (94. Birleşim), C. XXIV, 29 Mayıs 1972, s. 834.

54 *BCA*, 30-18-1-2/284.50.2, 16.06.1972.

55 "*Uzun Dönemli Kalkınmanın ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının Temel Hedefleri ve Stratejisi*", **T.C. Resmi Gazete**, S. 14250, Tarih: 19 Temmuz 1972, s. 2, 5.

sonuçlarına göre Türkiye'nin 35,5 milyon civarındaki tespit edilen nüfusunun, artış hızına bağlı olarak 1995 yılında 65 milyona ulaşacağı beklentisi vurgulanmıştır. Uzun vadeli hedef olarak da, düşük bir doğurganlık hızıyla 1990'lı yılların ortasında ülke nüfusunun 65 milyona ulaşmamasını sağlamak gösterilmiştir.[56]

Planın18-26 Ekim 1972 tarihleri arasında Millet Meclisindeki müzakerelerinde sunum yapan Başbakan Ferit Melen, hızlı nüfus artışının yol açtığı problemlere değinmiştir. Ona göre bu problemlerin içerisinde en önemlilerinden birisi, istihdamdır. Ferit Melen, mevcut artış hızıyla Türkiye nüfusunun tahminen 1977 yılında 42 milyon ulaşacağını, dolayısıyla istihdam alanları yaratmanın zorunlu hale geldiğini, ayrıca kişi başına gelirin istenilen ölçüde artırılamadığını dile getirmiş ve artışın ülke kalkınması için ciddiye alınması gereken sorunlardan birisi olduğunu ifade etmiştir.[57]

Konu ile ilgili söz alan Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Bülent Ecevit de ülke nüfusunun hızla arttığını ve bu durumda devletin sosyal dengeyi sağlamak için gerekli tüm tedbirleri alması gerektiğini belirtmiştir. Aynı gün söz alanlardan birisi de İstanbul Milletvekili Raşit Ülker'dir. Ona göre, hızlı nüfus artışı konut sorununu da beraberinde getirmiştir. Bir başka konuşmacı Siirt Milletvekili Adil Yaşa, yüksek oranlı nüfus artışının eğitim ve sağlık hizmetlerinin sunumunda aksaklıklara neden olduğunu ifade ederken; bir diğer konuşmacı Konya milletvekili İhsan Kabadayı ise hızlı artış oranıyla gıda taleplerinin istenilen ölçüde karşılanamadığına dikkat çekmiştir.[58] Çetin Yılmaz da Türkiye'nin nüfus artış oranı en yüksek ülkelerden birisi olduğunu, önceki beş yıllık kalkınma planlarıyla alınan tedbirlerin nüfusun eğitim, sağlık, gıda ve istihdam gereksinimlerini karşılamakta yeterli olmadığının anlaşıldığını vurgulayanlardandır.[59]

4. 1975 Genel Nüfus Sayımı

Cumhuriyetin 10. Genel Nüfus Sayımı, 26 Ekim 1975 tarihinde uygulanmıştır. Ülkedeki nüfus artış hızına ve artışa bağlı ortaya çıkan sorunlar hem sayım öncesinde hem de sayımdan sonraki süreçte ülke ve siyasilerin gündeminde yerini korumaya devam etmiştir.

Sayımdan günler önce Profesör Haluk Cillov tarafından Milliyet'te kaleme alınan bir yazıda, ülkedeki nüfus artış hızının kimilerince halen memnuniyet verici bir durum olarak yorumlanmasına rağmen, aslında gelecekte önemli sosyoekonomik problemlere sebep olacağı ileri sürülmüştür[60]. Cumhuriyet gazetesinde Olayların Ardındaki Gerçek köşesinde, artış hızından dolayı zaman içerisinde ortaya çıkan sosyal sorunlara değinilmiştir. Bu bağlamda, artış hızıyla birlikte ülkede işsizlik probleminin ortaya çıktığı, özellikle büyük kentlerde iş olanaklarının kısıtlı hale geldiği belirtilmiştir. Bununla birlikte, iyimser bir yaklaşımla ülke kaynaklarının aslında 100 milyon kişiye yetecek durumda olmasına rağmen, yanlış politikalarla kaynakların etkin bir şekilde kullanılamadığına yönelik ifadelere yer verilmiştir.[61]

Uygulanan sayımın geçici sonuçlarının açıklanmasına günler kala, İktisat Profesörü Hüseyin Timur tarafından kaleme alınan yazıda ise, ülke doğal kaynaklarının100 milyon kişiyi besleyebilecek kadar yeterli olduğuna dair görüşle ilgili olarak şu yorumda bulunulmuştur:

---

56 "*Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl (1973-1977)*", **T.C. Resmi Gazete**, S. 14374, Tarih: 27 Kasım 1972, s. 2, 5.

57 *MM TD*, Dönem: 3, Toplantı Yılı: 3 (147. Birleşim), C. XXVII, 18 Ekim 1972, s. 422, 423, 424, 457, 461.

58 *MM TD*, Dönem: 3, Toplantı Yılı: 3 (148. Birleşim), C. XXVII, 19 Ekim 1972, s. 570, 582, 592, 600.

59 *MM TD*, Dönem: 3, Toplantı Yılı: 3 (150. Birleşim), C. XXVII, 21 Ekim 1972, s. 671, 687.

60 "Türkiye Nüfusunda Hangi Gelişimler Beklenebilir?", *Milliyet*, 23 Ekim 1975, s. 9.

61 "Çoğalan Nüfusun Getirdikleri", *Cumhuriyet*, 27 Ekim 1975, s 1, 9.

"…Türkiye'de yaklaşık olarak 100 milyon insan yaşayabilir. Fakat 100 milyon insanın batıda olduğu gibi müreffeh yaşayabilmesi için Türk ekonomisinin Batı ekonomisi seviyesine ulaştırılması zarureti vardır."[62]

1975'ten önce uygulanan nüfus sayımlarından elde edilen bilgiler doğrultusunda Türkiye'nin demografik yapısı üzerine kaleme aldığı yazısında Yakut Irmak (Özden), nüfus artış hızıyla ilgili yorumlarda bulunmuştur. Ona göre, on beş yılı aşkın süredir birtakım tedbirler ve faaliyetlerle sürdürülen aile planlanması, kırsal bölgelerde doğurganlık oranının yüksek olması sebebiyle henüz beklentiye cevap verememiştir. Çünkü kırsalda yaşayan halk, politikanın başarısı için gereken çabayı göstermemekte ve doğurganlığı düşürmeye çalışmamaktadır. Şayet nüfus artış hızında az da olsa bir düşüş hissediliyorsa, bunun sebebi şehirlerde yaşayanlardır. Çünkü şehir hayatının zorlu şartları, insanları zorunlu olarak aile planlamasına itmektedir. Bununla birlikte sağlık şartlarının zamanla daha da iyileşmesi ölüm oranlarını düşüşe geçirdiği için, ülkedeki nüfus artış hızı halen istenilen seviyeye çekilememiştir.[63]

Gazetelerin 4 Kasım 1975 tarihli nüshalarında, sayım bölgelerinde toparlanan bilgilerin telgraflarla Ankara'ya ulaştırıldığı ve yapılan hesaplara göre ülke nüfusunun yetkili makamlarca 40.197.669 olarak tespit edildiği bildirilmiştir[64]. İlan edilen bu rakam, DİE tarafından yayınlanan kaynakta da bulunmaktadır[65]. Akşam gazetesi, düzenlenen basın toplantısında adede dayalı geçici sonuçları açıklayan Devlet Bakanı Mustafa Erkovan'ın gelinen sürece kadar ülke nüfusuna ilişkin yorumlarına yer vermiştir. Bakan Erkovan basın toplantısında; 1927 Genel Nüfus Sayımından itibaren Türkiye'nin nüfusunun %295 oranında arttığını ve eldeki istatistikî bilgilerle şehirlerde insan sayısında önemli bir artışın tespit edildiğini ifade etmiştir.[66]

Son nüfus sayımı sonuçlarından elde edilen veriler ve toplum yaşantısında ortaya çıkan ihtiyaçlar, ülke yöneticilerinin dikkatinden kaçmamıştır. Dolayısıyla gerek bütçe görüşmeleri gerek hazırlanan kalkınma planları çerçevesinde parlamentoda sürekli olarak yine nüfus artışına ve artışın hissettirdiği problemlere değinilmiştir. Başbakan Süleyman Demirel, 1977 Malî Yılı Bütçe Kanunu Tasarısının üzerine Millet Meclisinde yapılan müzakereler sırasında hem nüfus artış hızına hem de artıştan dolayı ülkenin gelecekte karşı karşıya kalacağı ihtiyaçlarına değinmiştir. Bu konuda Millet Meclisine şu cümlelerle seslenmiştir:

"*Yalnız, Türkiye'nin nüfusu her sene 1 milyon artmaktadır. Şimdi 1 milyon artıyor, 18-20 sene evvel daha az artıyordu. Binaenaleyh, şimdiki artan 1 milyon, bizden 18 sene sonra 1 milyon kişilik iş isteyecektir; okul isteyecektir, çeşitli şeyler isteyecektir.*"[67]

1978 yılı sonlarına yaklaşırken, hükümetin gündem maddelerinden birisi 1979-1983 yılları arasında uygulanacak olan dördüncü beş yılın kalkınma planıdır. Gelecek beş yılın hedef ve stratejileri, 23 Ağustos 1978'de kabine tarafından onaylanmıştır.[68] Hedef ve stratejiler arasında

---

62 "Nüfus Sayımı, Artan Nüfus ve Düşünceler", *Tercüman*, 3 Kasım 1975, s. 2.

63 "Türkiye Nüfusunun Eğilimleri", *Cumhuriyet*, 30 Ekim 1975, s. 2.

64 "Türkiye'nin Nüfusu 40 Milyon 197. Bin", *Milliyet*, 4 Kasım 1975, s. 1.; "Nüfusumuz 40 Milyon 197 Bine Ulaştı", *Tercüman*, 4 Kasım 1975, s. 5.

65 Kaynakta ayrıca 1970 Genel Nüfus Sayımın ile 1975 yılı sayım sonuçlarının mukayesesi de yapılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Devlet İstatistik Enstitüsü, *26 Ekim 1975 Genel Nüfus Sayımı Telgrafla Alınan Geçici Sonuçlar*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1975.

66 "Bakan", *Akşam*, 5 Kasım 1975, s. 7.

67 *MM TD*, Dönem: 4, Toplantı Yılı: 4 (47. Birleşim), C. XXIV, 17 Şubat 1977, s. 144.

68 *BCA*, 30-18-1-2/374.165.8, 23.08.1978.

devlet tarafından sunulan sağlık hizmetlerinin artırılması ve bu vasıtayla nüfus planlaması politikasının etkinliğinin artırılması da vardır.[69] Kabul edilen hedef ve stratejiler doğrultusunda Devlet Planlama Teşkilatının hazırladığı *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı* Millet Meclisinde kabul edilerek uygulamaya konulmuştur. Planın Millet Meclisindeki müzakeresi sırasında söz alan Erzurum Milletvekili Korkut Özal, devletin benimsediği nüfus planlaması politikasına yönelik eleştirilerde bulunmuştur. Korkut Özal'ın eleştirilerinin dayanağı, işgücüne olan ihtiyaç ve yıllardır kaygı duyulan bir husus olan ülkenin halkına gıda temini noktasındaki yeterliliğidir. Fransa gibi bir Avrupa ülkesinin nüfusu artırma politikası benimseyerek çok çocuk yapan aileleri ödüllendirdiğinden bahseden, nüfus artışının bir milletin gücünün göstergesi olduğunu, artışın sanayileşmede bir ön şart olduğunu ve belirli bir seviyeye kadar nüfus yoğunluğuna ulaşamayan toplumların sanayileşmeye geçemeyeceğini düşünen Korkut Özal şöyle bir tez ileri sürmüştür:

"*Bütün bunlar bir gerçeği göstermektedir: nüfus artışı bir milletin zimmeti değil matlubudur. Bir millet için önemli bir potansiyeldir. Özellikle ifade ediyorum; dünyada belli egemen güçler, nüfus artışı meselesinde Üçüncü Dünya Ülkelerini, bunu kontrol için zorlama yoluna gitmişlerdir ve bir takım direkt, endirekt yollarla bu memleketlerin nüfuslarının artmaması için kalkınma planlarına kadar tesir etmişlerdir.*"[70]

Özal'ın kastettiği egemen güçlerden birisi olan Rockefeller Vakfı, Türkiye'de nüfus politikasına etki etmek için bazı hamleler yapmıştır.[71] Bunlardan biri ve en somutu, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin davetiyle ülkeye gelen John D. Rockefeller (III)'in doğum kontrol faaliyetlerinde Türkiye'ye yardımcı olacağına yönelik yapılan haberlerdir.[72]

New York/ABD Türk Temsilciliğinden 30 Kasım 1966'da Dışişleri Bakanlığına gönderilen bir telgrafta, Jonh D. Rockefeller tarafından Başbakan Süleyman Demirel'e hitaben yazılan bir mektup gönderilmiştir. Telgrafta, Rockefeller tarafından aile planlaması üzerine hazırlanan deklarasyona Hindistan, Singapur, Malezya, Japonya, Birleşik Arap Emirlikleri, Kolombiya, İsveç ve Finlandiya devletlerinin müspet cevap vererek teyit ettikleri; Pakistan, Güney Kore, Sri Lanka (Seylan), Nepal, Fas, Kenya, Şili, Jamaika Peru, Amerika Birleşik Devletleri, Yugoslavya ve Türkiye'den henüz cevap alınamadığı belirtilmiştir. Telgrafta ayrıca, Rockefeller tarafından hazırlanan deklarasyonun 10 Aralık 1966'da İnsan Hakları Günü münasebetiyle Birleşmiş Milletler toplantısında okunacağı da bildirilmiştir. Rockefeller'in mektubunda yer alan cümleler şu şekildedir:

"*Sayın Başbakan,*

Geçtiğimiz yıl bildiğiniz gibi nüfus sorunu konusunda önemli ilerlemeler kaydedildi. Ülkeniz bu konuda daha geride kaldı.

Birçok ülkede bu kadar ilerleme kaydedilmesine rağmen, birçok hükümet başkanı hala konuyla ilgili anlamlı adımlar atmaktan çekiniyor.

---

69 "*Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının Temel Hedefleri ve Stratejisi*", **T.C. Resmi Gazete**, S. 16393, Tarih: 31 Ağustos 1978, s. 27.

70 *MM TD*, Dönem: 5, Toplantı Yılı: 2 (15. Birleşim), C. VII, 29 Kasım 1978, s. 651-652.

71 Rockefeller Vakfının Türkiye'nin nüfus planlaması noktasında girişimleri hakkında daha fazla bilgi edinmek için bkz. Aziz Küçük, "Hayırseverliğin Ötesi: Türkiye'de Nüfus ve Tarım Politikalarında Rockefeller Etkisi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. LXXV, S. 4, 2020, ss. 1491-1516.

72 Mustafa Salep, "Nüfus Artışı, Planlı Kalkınma ve Doğum Kontrolü Üçgeninde Türkiye Nüfusu (1923-2023)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. XXIII, S. 46, 2023, s. 394.

Nüfus sorununun ciddiyetini fark eden ve bu sorunla aktif olarak yüzleşen ulus liderlerinin kamuoyuna yaptığı bir açıklama aklıma geldi. Yolunu şaşıran birçok kişiye yürek ve cesaret verecektir. Bu nedenle ekte bir kopyası bulunan ve bir dizi liderin değerlendirmesine sunulan bir bildiri hazırladım. Onaylamanız benim için çok şey ifade edecektir. Ayrıca onaylarını almak için başvurduğumuz ülke liderlerinin listesini de ekliyorum. Açıklamanın dünya çapında eş zamanlı olarak yapılması düşüncesindeyiz. Bunu nasıl başarabileceğimizin detayları üzerinde çalışıyoruz. Ayrıca yayınlama zamanını da düşünüyoruz: buna ekstra ağırlık katacak özel bir durum olup olmadığını düşünüyoruz.

Bildirinin Washington'daki Beyaz Saray'a sunulduğunu ve ekteki listede yer alan diğer ülkelerin çoğunun liderlerinin aynı çekinceyle temsil edilmesi koşuluyla Başkan Johnson'un gruba katılacağından emin olduğumuzu belirtmeliyim. Bana öyle geliyor ki, eğer destekleyen grup gerçekten temsilci ise, bildirinin ağırlığı çok daha fazla olacağından kendi onayınıza bunu da eklemek isteyebilirsiniz.

Bu bildiriyi onaylayanlarla birlikte mümkün olan en kısa sürede kamuoyuna duyurmak istediğimiz için lütfen bana en kısa sürede bilgi verin.

Geçtiğimiz şubat ayında Ankara'da yaptığımız buluşmayı büyük bir mutluluk ve memnuniyetle hatırlıyorum. En içten sevgi ve saygılarımla.

John D. Rockefeller (III)"[73]

Bildiriyi onaylayan ve onaylamadığı işaret edilen devletler dikkate alınırsa, bu ülkelerin daha çok fazla nüfuslu veya üçüncü dünya ülkeleri arasında bulunduğu anlaşılabilir. Dikkat çekici olan ülke ise Amerika Birleşik Devletleri'nin de bildiriyi teyit etmemesidir. Dünya kamuoyuna duyurulması planlanan bildiri Rockefeller tarafından o kadar önemsenmektedir ki, bildiriyi teyit etmeyen Türkiye Cumhuriyeti'nin Dışişleri Bakanlığı birimlerine bir hafta sonra (8 Aralık 1966) John D. Rockefeller (III) tarafından baskı yapar nitelikte bir telgraf daha gönderilmiştir. Gönderilen telgrafın içeriği ise aynen şu şekildedir:

"*Aşağıdaki mesaj Başkanınıza gönderilmiştir:*

Şimdilik aşağıdaki ülkeler, 10 Aralık'ta açıklanması planlanan Dünya Nüfus Beyannamesini onaylamaya hazır: Kolombiya, Finlandiya, Hindistan, Japonya, Malezya, Singapur, Güney Kore, Sudan, Tunus, Birleşik Arap Emirlikleri, Yugoslavya. İlginizi takdir ediyorum ve hala onayınızı umuyorum."[74]

1965 yılında yürürlüğe konulan 557 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanunun üzerinden on yıldan fazla bir süre geçmesine rağmen, nüfus artış hızlarının 1970 sayımına göre ‰ 25.19 olarak[75] ve 1975 sayımı sonucunda ‰ 25 olarak[76] tespit edilmiştir. 1979-1983 yılları için hazırlanan *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında*, ülkedeki doğurganlık oranında hafif de olsa bir düşüş eğiliminden bahsedilse de[77], mevcut nüfus artış hızının iç güvenlik ve adalet gibi kamu hizmetlerini aksattığı gibi beslenme ve konut sorunlarına da sebep olduğu belirtilmiştir.[78]

---

73 Belgenin gizliliği 21.04.2025 tarihli kararla kaldırılmıştır. Belge ekinde hazırlanan bildiri de bulunmaktadır. Belge ve ekleri için bkz. *T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA)*, 54/1378.9444.10, 30.11.1966. (Ek-5).

74 Belgenin gizliliği 21.04.2025 tarihli kararla kaldırılmıştır. Belge için bkz. *TDA*, 54/1378.9444.7, 08.12.1966.

75 Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 25.10.1970*, s. 23, 24.

76 Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 26.10.1975*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1982, s. 3, 4.

77 "*Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)*", **T.C. Resmi Gazete**, S. 16487, Tarih: 12 Aralık 1978, s. 15.

78 "*Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)*", **T.C. Resmi Gazete**, s. 324, 328, 330, 331.

Bundan yaklaşık bir yıl sonra, Başbakan Süleyman Demirel, 43. Hükümet Programının Millet Meclisinde sunulması sırasında (22 Kasım 1979) yine yukarıda ortaya konulan 1977 yılındaki ifadelerine benzer ifadelerle devletin hızlı nüfus artışı dolayısıyla karşı karşıya kaldığı sorunlara değinmiştir. Süleyman Demirel; 780 bin km²'lik arazisi ve 47 milyona yaklaşan nüfusu bulunan Türkiye'nin milli gelir ve kişi başına düşen gelirle uyumlu bir görünüm sergilemediğini belirtmiş, iktisadî büyüme ile nüfus artış hızının aynı olması durumunda ülkede bir zenginleşmeden bahsedilemeyeceğini ifade etmiş ve şu cümleleri kurmuştur:

"Türkiye her sene 400 bin vatandaşına iş bulmaya mecbur. 1 milyon nüfusu artan Türkiye, her sene bugünkü şartlar içinde 400 bin vatandaşına iş bulmaya mecbur ve Türkiye yeniden çoğalan nüfusa konut bulmaya mecbur, hastane bulmaya mecbur. Bunların hepsi arka arkaya beraber geliyor."[79]

1975 Genel Nüfus Sayımının uygulandığı sıralarda başbakanlık koltuğunda bulunan Süleyman Demirel, sayımın uygulandığı gün (26 Ekim 1975) sayım görevlileriyle birlikte hanesini ziyarete gelen gazetecilere, 1980 Genel Nüfus Sayımında Türkiye'nin nüfusunun 48 milyonu aşacağı ve 1990 yılında ise 60 milyonu geçeceği tahmininde bulunmuştur[80]. Süleyman Demirel'in her iki sayım için doğru bir tahminde bulunmadığı, nitekim her iki sayımda da ülke nüfusunun 3 ilâ 4 milyon daha az çıktığı sonradan ortaya çıkacaktır.

5. 1980 Genel Nüfus Sayımı

12 Ekim 1980'de uygulanan Türkiye'nin 11. Genel Nüfus Sayımı, parlamenter sisteme karşı 12 Eylül 1980'de yapılan darbeden bir ay sonra icra edilmiştir. Darbe sonrasında ülke yönetimine el koyan Milli Güvenlik Konseyi (MGK) de nüfus artış hızını, Türkiye'de var olan sosyoekonomik sorunların kaynaklarından birisi olarak görmüştür. Askerî müdahaleden hemen sonra Bülent Ulusu tarafından kurulan hükümetin 27 Eylül 1980 tarihinde okunan programında, hızlı ve kontrolsüz nüfus artışı ile önlenemeyen çarpık kentleşme, ülkede mevcut sosyal dengesizliklerin unsurlarından birisi olarak vurgulanmıştır. Bu yaklaşımın sonucunda ise, nüfus planlaması politikasının daha etkin bir şekilde uygulanacağına yönelik ifadeler kullanılmıştır. Hükümet programında geçen ifadeler şu şekildedir:

"Süratle artan nüfus, sıhhatsiz ve hızlı şehirleşme hareketi, gittikçe artan oranda işsizlik, eğitim sisteminin yapısındaki çarpıklık, millî kültür değerlerinin yozlaşması, sosyal yapıdaki dengesizlikleri büyütmüştür.

Etkin bir nüfus planlamasının uygulamaya konulması ve sağlık sigortası sistemine geçilmesi için gerekli çalışmalar yapılacaktır."[81]

Nüfus sayımının uygulanmasından bir gün sonra, sahadan ve DİE yetkililerinden kayıt dışı olarak alındığı beyan edilen bilgilere göre kimi gazeteler ülke nüfusunu 45 milyon civarında beklediklerini haberlerine taşımıştır[82]. Telgraflarla Ankara'ya ulaşan ancak kesin olmayan rakamlara göre Türkiye nüfusunun 45.217.556 olduğu kayıtlara geçmiş[83] ve DİE

[79] *MM TD*, Dönem: 5, Toplantı Yılı: 3 (7. Birleşim), C. XIII, 22 Kasım 1979, s. 113, 203, 207.

[80] "Demirel: Nüfusumuz", *Akşam*, 27 Ekim 1975, s. 7.; "Demirel", *Milliyet*, 27 Ekim 1975, s. 10.; "Demirel 1990'da", *Tercüman*, 27 Ekim 1975, s. 6.

[81] *Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi (MGK TD)*, 4. Birleşim, C. I, 27 Eylül 1980, s. 83, 92.

[82] "Nüfusumuz", *Güneş*, 13 Ekim 1980, s. 5.; "45 Milyonu Geçtik", *Milliyet*, 13 Ekim 1980, s. 1.

[83] Telgrafla alınan sonuçlara istinaden yapılan yayında, yayının sayımdan 16 gün sonra, yani 28 Ekim 1980'de basıldığı yazılmıştır. Yayın için bkz. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *12 Ekim 1980 Genel Nüfus Sayımı Telgrafla Alınan Geçici Sonuçlar*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1980, s. 1.

tarafından hesap edilen rakam bazı gazeteler tarafından topluma duyurulmuştur[84]. Açıklanan sonuçlara istinaden DİE Başkanı Nihat Güner basına verdiği demeçte; nüfus artış hızında düşüş eğilimi gözlemlendiğini ancak kırsaldan şehirlere göçler sebebiyle özellikle büyük şehirlerde nüfus yoğunluğunun tespit edildiğini ifade etmiştir.[85] Cumhuriyet gazetesinde, sayımdan bir gün önce yer alan görsel, nüfus artışının basın tarafından nasıl karşılandığının anlaşılması bakımından güzel bir örnektir.[86]

Birleşmiş Milletler Nüfus Faaliyetleri Fonu (UNFPA) ile imzalanan *1980 Genel Nüfus ve Bina Sayımı Projesi*[87] ve *Kent Çevresi Alanlarda Evlerin Numaralanması Projesi*[88] anlaşmalarıyla alınan yardımların da katkısıyla uygulanan 1980 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre; 12 Ekim 1980'de Türkiye'de 44.736.957 kişinin yaşadığı, nüfus artış hızının da ‰ 20.65'e gerilediği tespit edilmiştir.[89] Hissedilen düşüşe rağmen nüfus artış hızı, kaygı verici bir problem olarak değerlendirilmeye devam etmiştir.

Ülkede nüfusun patlama düzeyindeki artışı aslında birçok çevrede sosyal refah bağlamında düşünülmüştür. Başka bir ifadeyle toplum geneli, nüfus artışından dolayı değil, artış hızına rağmen kalkınmada yakalanamayan seviyeden dolayı yaşam şartlarının giderek daha da kötü bir hal almasından tedirginlik duymaktadır. Gerek sayım öncesinde gerek sonrasında yapılan yorumların neredeyse tamamı, bu doğrultudaki gelecek kurgularından ibarettir.

Ülkedeki nüfus artış hızı üzerine sayımdan bir gün önce yazı kaleme alan Yalçın Pekşen, nüfus artışı ile kalkınma hızının birbiriyle bağlantılı olarak düşünülmesi gerektiğine ve Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de bunun başarılamadığına değinmiş, devletin nüfus planlaması politikasını eleştirmiştir[90]. Nüfus artışının kalkınma hızı ile bağlantılı olduğunu düşünen başka bir kişi de İktisat Profesörü Nazif Kuyucuklu'dur. Cumhuriyet'te kaleme aldığını yazısında, artış hızı ile kişi başına düşen gelir bağlamında Macaristan'ı örnek gösteren Kuyucuklu'ya göre Macaristan, "*doğum oranlarını düşürmeyi başarmış, ülke nüfus artışında kararlılığı sağlamış*" bir ülke olduğundan, kişi başına düşen gelir düzeyi dikkate alındığında kalkınma hızında örnek bir ülkedir.[91]

Anglikan Kilisesi papazlarından İngiliz Robert Malthus tarafından *On Essay Of The Principles Of Population (Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme)* ismiyle kaleme alınan eserde ortaya konulan teoriye göre kısaca; nüfusun geometrik olarak (2-4-8-16-….), gıda üretiminin ise aritmetik olarak (1-2-3-4-5-…) arttığı belirtilmektedir. Bu bağlamda teorisinde, dünyanın nüfus artış hızından dolayı kaygı duyduğunu ve artış hızının engellenmesi için bazı tedbirler alınması gerektiğini ön plana çıkarmıştır.[92] Onun bu teorisi İngiltere'de radikal dinciler ve

---

84 "Nüfusumuz 45 Milyon 217 Bin 556'ya Ulaştı", *Güneş*, 18 Ekim 1980, s. 1.; "Nüfusumuz 45 Milyonu Geçti", *Milliyet*, 18 Ekim 1980, s. 1, 6.

85 "Nüfusumuz 45 Milyon 217 Bin 556'ya Ulaştı", *Güneş*, 18 Ekim 1980, s. 1.

86 Bkz. Ek-2.

87 *BCA*, 30-18-1-2/ 389.47.6, 28.02.1980.; Resmî Gazete'den ulaşmak için bkz. "*Türkiye Hükümeti İle Birleşmiş Milletler Nüfus Faaliyetleri Fonu Arasındaki Proje Anlaşması"*, **T.C. Resmi Gazete**, S. 16950, Tarih: 4 Nisan 1980, ss. 1-43.

88 Resmî Gazete'den ulaşmak için bkz. "*Türkiye Hükümeti İle Birleşmiş Milletler Nüfus Faaliyetleri Fonu Arasındaki Proje Anlaşması"*, **T.C. Resmi Gazete**, S. 16948, Tarih: 2 Nisan 1980, ss. 1-17.

89 Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Genel Nüfus Sayımı 12.10.1980 Sosyal ve Ekonomik Nitelikler*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1984, s. 3, 6.

90 "Elmayı Soy da Ye-me, Armudu Say da Ye-me", *Cumhuriyet*, 11 Ekim 1980, s. 8.

91 "Nüfus Sorununu Çözmüş Bir Ülke", *Cumhuriyet*, 25 Ekim 1980, s. 2.

92 Thomas R. Malthus, *Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme*, Çev. Sevil Sezin, Gece Kitaplığı Yay., Ankara 2018, s. 31.

sosyalistler haricinde büyük bir kesim tarafından kabul görmüştür.[93] Türkiye'de ise bu teori her yönü ile olmasa da gıda tedariki ve sosyal hizmetler gibi hususlarda ara ara gündeme getirilmiştir.

Sanayi Devrimi sonrası dünya nüfusunun giderek arttığını ve yakın bir dönemde dünyada var olan nüfus artışının "Dünya nüfus meselesi" başlığı ile tartışılacağını düşünen Taylan Sorgun, bu durumu "*Nükleer tehlike dışındaki en büyük tehlike…*" olarak görmektedir. İlerleyen süreç için ise düşüncelerini, Malthus vari bir yaklaşımla şu şekilde ifade etmiştir:

"*Bunun için teşkil edilen kuruluşlar önümüzdeki yıllarda dünyadaki milyarlarca insanın nasıl besleneceğini kara kara düşünmeye başlayacaklardır. Bütün dünyada enerji meselesi, beslenme meselesi, çevre kirlenmesi meselesi öylesine büyük ve dev meseleler haline gelmişlerdir ki, ileride dünya nüfusu bu meselelerin altında ezilebilecektir.*"[94]

Malthus tarafından ortaya atılan teori doğrultusunda ülkenin nüfus artışını yorumlayanlardan birisi de Reha Erdal'dır. Ona göre de ülkede yıllardır kaydedilen nüfus artışı, tedirgin edici sonuçların ortaya çıkmasına sebep olabilir. Dolayısıyla gelecekte nüfus artış hızının ortaya çıkaracağı problemlerin önlenmesi için ekonomik kalkınma oranının aynı paralellikte yürütülmesi gerekmektedir.[95]

Devletin nüfus politikası çerçevesinde ülke nüfusunun geldiği durumu eleştirenlerden birisi de Tıp Doktoru Ümit Kırdar'dır. Ümit Kırdar, İngiltere'nin 1921 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin ise 1923 yılında uygulamaya koyduğu nüfus planlamasının Türkiye'de geç de olsa benimsendiğini ancak istenilen sonucu henüz vermediğini düşünmektedir. Bu süreçle ilgili yorumları şu şekildedir:

"*1970 yılını izleyen yıllarda, tüm dünya ülkeleri ve özellikle gelişmekte olan ülkeler, iki büyük tehlikenin etkisi altına girmeye başladılar; Enflasyon ve nüfus patlaması… Birleşmiş Milletlerin 1974 yılını "Dünya Nüfus Yılı" olarak ilan etmesi herhalde boşuna değildi. Yasal bazı çerçeveler kurulmuş olmasına karşın, bugün Türkiye, hızlı nüfus artışına sahne olan bir ülkedir. Son on beş yılın nüfus planlaması çalışmaları, beklenen sonuçları getirmemiştir… Doğrusu, istenmeyen doğumları önleyecek önlemler, bir türlü yoksul ve özellikle kırsal bölgelerde yaşayan halka yeterince öğretilememiştir. Bu alanda halkın kültürüne, anlayışına ve inancına uygun yaygın bir genel eğitime gereksinim vardır. Gebeliği önleyici araç ve gereçler, yurdun her köşesinde kolay ve ücretsiz verilebilmelidir.*"[96]

Türkiye'deki nüfus artış hızı ile bağlantılı olarak gelişen ve zamanla dile getirilen problemlerden birisi de kırsaldan kentlere doğru gerçekleşen demografik hareketlerdir. Şehir merkezlerindeki nüfus yoğunluğunun kaynağı bazılarınca şehirlerdeki doğum oranının yüksekliği değil, göç hareketleridir. Bu bakış açısına sahip olanlardan birisi İrfan Derman'dır. İrfan Derman'a göre, tarımda makineleşmenin hız kazanmasıyla ve kırsalda yaşayan insanlar tarafından şehir hayatının sosyal yönden daha müreffeh olduğunun düşünülmesiyle kentlerdeki nüfus yoğunluğu günden güne artış göstermiştir. Bununla birlikte, iyiden iyiye daha çok hissedilen bu soruna çözüm üretilebilmesi için, çeşitli sebeplere istinaden gerçekleşen bu göç hareketlerinin sosyal yönden incelenmesi gerekmektedir.[97]

---

93 Edward Byron Reuter, *Nüfus Nazariyeleri*, Çev. A. NEF'i, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Yay., Ankara Devlet Matbaası, İstanbul 1934, s. 25-26.

94 "Sayım Öncesi ve Sonrası", *Tercüman*, 14 Ekim 1980, s. 9.

95 "5 Yıllık Nüfus Artış Garantisi", *Akşam*, 26 Ekim 1980, s. 2.

96 "Dünya'da ve Türkiye'de Nüfus Sorunu", *Milliyet*, 16 Ekim 1980, s. 2.

97 "Nüfus Artışı ve Tarım", *Güneş*, 16 Ekim 1980, s. 1, 2.

1980 Genel Nüfus Sayımı geçici sonuçlarının açıklanmasından hemen önce, Güneş gazetesinde konu hakkında bir yorum yazısı yayınlanan Sırrı Yüksel de kırsaldan kentlere göç hususunda yorum yapanlardandır. Ona göre ülkenin karşılaşmaya başladığı bu sorun, "*daha çok insana iş sahası açmak, daha çok insana sağlık hizmeti götürmek, daha çok okul açmak*" gibi gereksinimleri daha fazla artıracaktır. Eğitim ve sağlık gibi ihtiyaçlara devlet tarafından belirgin bir şekilde cevap verilse de kentleşmenin doğrudan ihtiyaç duyduğu altyapı ve barınma gibi zarurî ihtiyaçlara gelinen süreçte henüz etkin bir çözüm bulunamamıştır. Kentleşmede çarpık düzeninin önüne geçilebilmesi ve toplum refah içerisinde yaşaması için ise en önemli çözümün, ülkenin yeraltı ve yerüstü kaynaklarının verimli kullanılması olduğunu düşünmektedir.[98] Kırsaldan kentlere göçler konusu hem devlet yetkililerinin hem de siyasetçiler ve araştırmacıların üzerinde yoğunlaştığı bir konu haline gelmesi nedeniyle, 1980 Genel Nüfus Sayımı soru kâğıtlarında bulunan bazı sorularla da veri kapsamına alınmıştır. Nitekim soru kâğıdına yerleştirilen 14. ilâ 17. arasındaki soruların cevapları referans alınarak daimî ikametgâha göre iç göçlerin istatistiksel verilerine yönelik müstakil bir yayın hazırlanmış ve bu yayın 1985 yılı mart ayında araştırmacıların ilgisine sunulmuştur.[99]

Kırsaldan şehirlere göçler ve şehirlerdeki nüfus artış hızı, hizmet sağlanması yanında barınma sorunlarına da sebep olduğundan, 1981 yılı ortalarında *2487 sayılı Toplu Konut Kanunu* çıkarılmıştır.[100] Kanun için hazırlanan tasarıda, ülkedeki nüfus artışının Türkiye'nin sosyal ekonomik yapısındaki dengeyi olumsuz yönde etkilediği, bu bağlamda inşa edilen konut adedinin yetersiz kaldığı ifade edilmiştir.[101] Kanunun müzakereleri sırasında MGK Başkanı Kenan Evren, konut probleminin sadece Türkiye'de değil nüfus artışına dayalı olarak birçok devlette ortaya çıktığını, bu problemin ortadan kaldırılması için ülkemizde de Batı'da olduğu gibi nüfus artış hızının durdurulması gerektiğini vurgulamıştır.[102]

Devletin ülkede kaydedilen nüfus artış hızına karşı tavrının en belirgin göstergesi, 1982 Anayasası'na konulan "Ailenin Korunması" başlıklı 41. Maddedir. Bu madde ile nüfus planlaması politikası anayasal kapsam içerisine alınmıştır[103]. Anayasa Komisyonu tarafından düzenlenerek Danışma Meclisine sunulan tasarıda nüfus planlaması, sadece ülkenin genel refahı için olmayıp ailenin refahını da ilgilendiren bir husus olarak değerlendirilmiş ve politika üzerinde yetkilendirilen merci devletin kendisi olarak işaret edilmiştir.[104]

---

98 "*Nüfus ve Kentleşme*", *Güneş*, 16 Ekim 1980, s. 2.

99 Kaynağı incelemek için bkz. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Genel Nüfus Sayımı 12.10.1980 Daimî İkametgaha Göre İç Göçler*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1985.

1980 Genel Nüfus Sayımı cetvelinde bulunan sorular şu şekildedir:

"1980 Genel Nüfus Sayımında Daimî ikametgâh tespitine yönelik sorular:

14. Soru: Devamlı oturduğunuz yerin bağlı bulunduğu ilin adı nedir?

15. Soru: Devamlı oturduğunuz yer il merkezi mi, ilçe merkezi mi, bucak veya köy mü?

1975 yılındaki daimî ikametgâhın tespitine yönelik sorular:

16. Soru: 1975 Genel Nüfus Sayımında devamlı oturduğunuz yerin bağlı bulunduğu ilin adı nedir?

17. Soru: Devamlı oturduğunuz yer il merkezi mi, ilçe merkezi mi, bucak veya köy mü?"

100 "*Toplu Konut Kanunu*", Kanun no: 2487, **T.C. Resmi Gazete**, S. 17396, Tarih: 10 Temmuz 1981, ss. 1-12.

101 *Milli Güvenlik Konseyi Başkanlığına Sunulan Kanun Tasarısı*, 2487 Sayılı Toplu Konut Kanunu ile ilgili MGK 221 no'lu Komisyon Raporu.

102 *MGK TD*, 60. Birleşim, C. III, 25 Haziran 1981, s. 529-530.

103 Anayasada "*Madde 41. – Devlet, ailenin huzur ve refahı İle özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilâtı kurar.*" hükmü bulunmaktadır. "*Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*", Kanun No: 2709, **T.C. Resmi Gazete**, S. 17844, Tarih: 20 Ekim 1982, s. 11.

104 *Danışma Meclisi Başkanlığına Sunulan Kanun Tasarısı*, 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile ilgili DM 166 ek 01 no'lu Komisyon Raporu.

Bu yaklaşımın ürünü olarak da 1983 yılı sonlarına doğru *2827 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun* düzenlenmiştir.[105] Kanunun Danışma Meclisindeki müzakerelerinde artış hızı ve buna dayalı hissedilen problemler üzerinde görüşler sunulmuştur. Bunlardan Sağlık ve Sosyal İşler Komisyonu Başkanı Zeki Çakmakçı, nüfus artışı sonucunda ülke insanına gıda, mesken, sağlık ve eğitim hizmetlerini götürmekte devletin zorlandığına değinmiş ve şu yorumu yapmıştır:

"*Kaynak artışı, nüfus artışı ile orantılı olarak; yani ona yeterli olarak artamayacağına göre, bu tablo hep mi böyle sürüp gitsin muhterem arkadaşlarım? Sağlıklı bir nesil yetiştirebilmek, onun refahını sağlamak için alınacak olan sosyal ve ekonomik tedbirler yanında, nüfus artış hızını da bugünkü çok yüksek düzeyden aşağılara doğru çekmek gerekmektedir.*"[106]

Görüşmelerde söz alan Danışma Meclisinin bir diğer üyesi Esat Yıldırım Avcı da nüfus artış hızının yol açtığı sosyoekonomik problemlere değinmiştir. Artıştan kaynaklı problemleri de şu şekilde sıralamıştır:

"*Aşırı nüfus artışı işsizlerin sayısını artırmakta ve bu da ekonomik ve politik hadiseleri beraberinde getirmektedir. Aşırı nüfus artışı tüketimi artırmakta ve bu da enflasyonun sebeplerinden birini teşkil etmektedir. Hızlı nüfus artışı, köyden şehre göçü teşvik etmekte ve bu şehirlerin etrafında, yolu, suyu, kanalizasyonu olmayan gayri sıhhi iskân yerlerinin meydana gelmesine sebep olmaktadır.*

Hızlı nüfus artışı başkaları tarafından bakıma muhtaç, bağımlı oranını artırmaktadır.

Hızlı nüfus artışı kişi başına düşen refah artışını sınırlandırmakta, petrol ve enerji tüketimini de artırmaktadır."[107]

Enis Muratoğlu ise konuşmasında, geleceğe yönelik bir projeksiyon çizerek nüfus planlaması politikasının uygulanmaması halinde uzun vadede Türkiye'yi bekleyen muhtemel problemlere şu cümlelerle değinmiştir:

"... Nüfus artışı, Türkiye'mizde halen yılda bir milyonu aşmaktadır ve yine ekonomik gerçekler hepimizin malumudur ki, memleketimizde bugünkü şartlarda üretim tüketimi karşılayamamaktadır. Tasavvur buyrulsun ki, her sene bir milyon artan bir nüfus üç sene sonra, on sene sonra, 20 sene sonra değişik ölçülerle sizlerden giyim isteyecektir, yiyecek isteyecektir, konut isteyecektir. Bunun karşılanamaması memleketi hiç şüphe yok ki, ekonomik bakımdan çok büyük güçlüklere maruz bırakacaktır ve bilindiği üzere bir memleketin ekonomik güçlüklere maruz kalması sosyal bünyesinin de büyük tahribata uğraması manasını taşıyacaktır ve böyle olmaktadır. Kaldı ki, memleketin millî hâsılası malumdur; her sene bu millî hâsılanın bir milyondan daha fazla bir kitleye bölünmesi gayet tabiidir ki, ekonomik bünyede yine sarsıntılara sebebiyet verecektir."[108]

Nüfus atış hızı birçok kişi tarafından kaygı verici bir problem olarak düşünülse de devlet aile planlaması politikası hiçbir zaman baskıcı bir yaklaşımla uygulama yoluna gitmemiştir. Ülke insanının çocuk sahibi olma hassasiyeti de dikkate alınarak söylenen sözlerde ve yapılan mevzuatların hiçbirinde, doğurganlığı engelleyecek bir hükme yer verilmemiştir. Nitekim sonraki yıllarda nüfus artışının halen istenilen seviyelere çekilemediği anlaşılmaktadır. Nüfus artış hızında hissedilen düşüşün temelinde, devlet politikasından ziyade yaşam şartlarının gittikçe güçleşmesi yatmaktadır.

---

105 "*Nüfus Planlaması Hakkında Kanun*", Kanun no: 2827, **T.C. Resmi Gazete**, S. 18059, Tarih: 27 Mayıs 1983, ss. 3-6.

106 *Danışma Meclisi Tutanak Dergisi (DM TD)*, Yasama Yılı: 2, 83. Birleşim, C. XVI, 13 Nisan 1983, s. 413.

107 *DM TD*, Yasama Yılı: 2, 83. Birleşim, C. XVI, 13 Nisan 1983, s. 416.

108 *DM TD*, Yasama Yılı: 2, 84. Birleşim, C. XVI, 14 Nisan 1983, s. 456.

6. 1985 Genel Nüfus Sayımı

12 Eylül 1980 Askerî Müdahalesinden üç yıl sonra, ülkenin yeniden çok partili hayata kavuşmasına yönelik olarak 6 Kasım 1983'te genel seçimler yapılmış ve oyların yaklaşık %45'ini alan Turgut Özal başbakan olmuştur. Ancak başbakanlık görevini asker kökenli bir cumhurbaşkanı vesayeti altında yürütmüştür. Türkiye'nin siyasal hayatında yürütmenin yavaş yavaş sivilleşmeye başladığı bu dönemde de nüfus artış hızı, hükümetin sosyoekonomik yapıda gündem maddelerinden birisi olmaya devam etmiştir. Anavatan Partisi (ANAP) liderliğindeki sivil anlayışın demografik yapı noktasındaki tespitleri, Başbakan Turgut Özal'ın 19 Aralık 1983'te sunduğu hükümet programda da yer bulmuştur. Turgut Özal konuşmasında; nüfus artışı ve şehirleşme sonucunda iktisadî ve sosyal yapıdaki değişimlerin ortaya çıktığından ve kırsaldan şehirlere doğru göçlerin ilerleyen yıllarda da devam edeceğinden, bu göçler sonucu şehirlerde ortaya çıkan çevre kirliliği, altyapı ve barınma gibi sorunların çözümüne yönelik çalışmalar yapılacağından, şehirlerde nüfus yoğunluğunu önleyici tedbirler alınacağından bahsetmiştir.[109] Turgut Özal'ın sunduğu hükümet programında aile planlamasına yer verilmemesi dikkat çekicidir. Hükümetin hedefleri dikkate alındığında da, Özal'ın nüfus artışıyla birlikte artması muhtemel sorunların çözümüne odaklandığı hissedilmektedir.

Sayımdan önceki gün Tercüman, Türkiye'nin 3. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile gerçekleştirilen bir röportajı sayfalarına taşımıştır. Yapılan röportajda Bayar ülkenin nüfus artış hızı için şu yorumu yapmıştır:

"Bazı çevreler ülkemizdeki nüfus artışından endişe duyduklarını söylüyorlar. Ben bu endişeye iştirak etmiyorum. Nüfus artışını tehlikeli görmüyorum. Çünkü, tabiî servetlerimizi işletmek, dolayısıyla da istihsali artırmak ancak nüfus artışı ile olur. Ayrıca, nüfus büyük bir güçtür. Eğer nüfus açısından da güçlü değilsen, bazı nüfusu az ve insan sayısı yetersiz mazlum ülkeleri işgal edenler, bunu fırsat bilip tepene balyoz gibi inerler. Meselâ Çin, bugün güçlü dünya ülkelerinden biri ise ve bazı süper devletlerin gözünü korkutuyorsa, bu iktisadî gücünden değil nüfusunun fazla oluşundandır."[110]

Konuyu kişi başına düşen gelir ve ülke kaynakları açısından yorumlayanlar yanında, yaş piramidi üzerinden yorumlayanlar da bulunmaktadır. Bunlardan Yalçın Özer, Türkiye gazetesinde kaleme aldığı yazısında, ülkedeki yaş piramidinde 25 yaş altı nüfusun kapladığı alanın gelecek için umut verici olduğunu vurgulayan cümlelere yer vermiştir:

"*Büyük ve önemli bir coğrafya üzerinde, 50 milyonluk nüfus, yine büyük ve önemlidir. Fakat bundan da önemlisi, mevcut nüfusumuzun yüzde 60'ının 25 yaşın altında bulunmasıdır. Bu rakam, genç zinde bir ülkenin ifadecisidir. Bizi Avrupa ülkelerinden ayıran farklardan birisi de bu noktadadır. Avrupa her bakımdan ihtiyarlamaktadır. Bir Alman Profesörünün (Prof. Bauer) de belirttiği gibi, Türkiye bugünlere kalkınmasını tamamlamadan gelmiştir ama 21. yüzyılın eşiğine sağlam, zinde ve genç bir nesil getirmiştir. İstikbal yıldızı Avrupa'nın değil Türklerin üzerinde parlamaktadır. Ünlü İngiliz Tarihçisi Arnold Toynbee de aynı görüşü paylaşmaktadır.*"[111]

Sayım günü Cumhuriyet gazetesi ile Veri Araştırma A.Ş. iş birliği ile yapılan ve Cumhuriyet'te paylaşılan bir araştırma, nüfus artış hızı düzeyinin ülke için ciddi bir sorun olduğunu düşünenleri destekler niteliktedir. Araştırmada "*bağımlı nüfus*" kavramı üzerinden hareketle, 1980 yılına göre Türkiye'nin demografik yaş dağılımı ABD gibi gelişmiş, Macaristan

[109] *TBMM TD*, Yasama Yılı: 1 (10. Birleşim), C. I, 19 Aralık 1983, s. 73, 81, 82, 84.

[110] "BAYAR: Nüfus Artışımızdan Gurur Duyuyorum", *Tercüman*, 19 Ekim 1985, s. 1, 7.

[111] "Genç Türkiye", *Türkiye*, 19 Ekim 1985, s. 1.

gibi gelişmekte olan ve Kenya gibi az gelişmiş ülkeler ile mukayese edilerek yorumlar yapılmıştır. Araştırmada bağımlı nüfus, "*14 yaşından küçüklerle 65 yaşından büyükleri faal ekonomik hayatın dışında olarak tanımlarsak, bu iki yaş grubunun genel nüfus içindeki yeri, söz konusu ülkedeki bağımlılık oranı*" olarak tanımlanmıştır. ABD'de bu oran % 51, Macaristan'da % 58, Kenya'da % 117 iken Türkiye'de % 78 olarak belirtilmiştir.[112]

Dolayısıyla hem hızla artan nüfus hem de sağlık şartlarının iyileşmesi sonucunda 0-14 ve 65 üstü yaş grubunun demografik yapıda giderek daha da fazla yer işgal etmesi, kalkınma hedeflerinde yatırımlara ayrılacak payın eğitim, sağlık ve barınma gibi hizmet sektörüne aktarılmasına neden olduğu düşüncesiyle eleştirilere konu olmuştur. Bununla bağlantılı olarak değişik çevrelerden de nüfus artış hızının ülke yapısında olumsuz etkilerine yönelik farklı düşünceler dile getirilmeye başlamıştır.

Devlet Bakanı (İşsizlikle Mücadele Yüksek Koordinasyon Kurulu Başkanı) Mustafa Titiz "*Her sabah 3 bin kişiye iş bulmak zorundayız!*", TÜSİAD Başkanı Şahap Karatopçu "*Nüfusumuz daha az artsaydı enflasyonu daha kolay yenerdik.*" ve Türk-İş Başkanı Şevket Yılmaz da "*Nüfus planlaması yapmazsak yükümüz daha fazla artacak.*" ifadeleriyle artış hızının kaygı verici boyutlarına değinmiştir.[113]

Ülkede var olan nüfus artışına yönelik bir yorumda kalkınma hızı bağlamında, Güneş gazetesinin Düşünce Formu köşesinde İstatistik Profesörü Şemsettin Bağırkan tarafından yapılmıştır. Şemsettin Bağırkan'a göre:

"*Nüfus artış hızı, ekonomik ve sosyal yapı ile iç içedir. Artış hızının yüksekliği, ekonomik büyümeyi yavaşlatır, ekonomik refahı düşürür, işsizlik ile beraberinde birçok soruna da yol açar. Ayrıca aktif olmayan nüfusun hızla artması, hazır tüketici olan grupta hızla büyümeye yol açar, kişi başına milli gelirde düşme eğilime yol açar… Ayrıca, ülke ekonomik kalkınması için nüfusun yaş grupları arasında dağılımı da büyük önem taşımaktadır. Ülke içinde üretici olmayan kesimlerin artması üretici kesimlerin kazancının daha çok kişi tarafından paylaşılmasına neden olmaktadır, bu da refahta bir kayıp, hayat şartlarında bir bozulma olarak kendini göstermektedir.*"[114]

Türkiye'nin önemli iş insanlarından olan ve 1985 yılında kurulan Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı (TAPV) Başkanı Vehbi Koç da artış hızından dolayı gelecek için endişelerini şu cümlelerle ifade etmiştir:

"*Mevcut nüfus artış hızı, ülke kalkınma hızını düşürmektedir ve yüksektir. Gaye, nüfusumuzu dondurmak değil, kalkınmamıza uygun bir şekilde artmasına yardımcı olmaktır… Türkiye'de bugün kaynakların büyük bir kısmının kalkınma için çok önemli olan ekonomik yatırımlara ayrılması gerekirken, bu kaynaklar hızla artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak için okul, konut, hastane gibi sosyal yatırımlara kaydırılmak zorunda kalıyor.*"[115]

Nüfus politikasının ülkede istenilen ölçüde yerleşmesi için iş adamları, işçi ve işveren kuruluşlarının temsilcileri ve akademisyenler tarafından kurulan Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfının amaçları adına yardım sağlamak için, Amerika merkezli The Pathfinder Fund kuruluşuyla iş birliği yapılmasına da izin verilmiştir.[116]

---

112 Araştırmanın tamamı için bkz. "Türkiye'nin Nüfus Özellikleri", *Cumhuriyet*, 20 Ekim 1975, s. 7.

113 "Nüfus Arttıkça İşsizlik Önlenemez", *Tercüman*, 20 Ekim 1985, s. 5.

114 "Türkiye'nin Nüfus Özellikleri", *Güneş*, 20 Ekim 1985, s. 6.

115 "Nüfusumuz Artsın Ama Yavaş Yavaş", *Tercüman*, 19 Ekim 1985, s. 1, 6.

116 *BCA*, 30-18-1-2/643.10.4, 30.01.1990.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 12. Genel Nüfus Sayımı, 20 Ekim 1985'te uygulanmıştır. Sayım günü Tercüman gazetesinin ilk sayfasında yer alan haber görseli, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren ülkedeki nüfus adedinin nerelere geldiğinin ve bunun toplumda nasıl algılandığının anlaşılması bakımından önemlidir.[117]

Uygulanan sayım sonucunda telgraflarla Ankara'ya intikal eden bilgilere göre 20 Ekim 1980 tarihinde ülkede 51.420.757 kişinin yaşadığı, yapılan hesaplamalara göre ise nüfus artış hızının ‰27.85 olduğu tespit edilmiştir[118]. Türkiye gazetesi DİE tarafından açıklanan netice sonrasında, Türkiye nüfusunun son beş yılda 6,5 milyon arttığını ilk sayfasında haber yapmıştır.[119] Milliyet gazetesi ise, hesap edilen nüfus artış hızını "*Patlaya Patlaya Nüfus Patladı*" manşetiyle yayınlamıştır.[120]

Siyasetçilerin sıklıkla vurguladığı sosyal yaşamda refah hususunda merak edilen noktalardan birisi de ülkede kişi başına düşen gelirdir. Güneş gazetesinin 31 Ekim 1985'te, uzun yıllardır tartışılan kalkınma hızı, nüfus adedi ve kişi başına düşen gelir üçgeni bağlamında yaptığı bir haber dikkat çekicidir. Haberde; DİE'nin tarafından 1985 yılı için tahmin edilen ülke nüfusuna göre kişi başına düşen gelirin 554.978 lira olarak hesap edildiği, ancak sayım sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda nüfusun 2 milyon daha fazla çıktığı ve kişi başı gelirin ortalama 23.000 lira azaldığı ifade edilmiştir.[121]

1985 Genel Nüfus Sayımı üzerinden iki yıl geçmiş ve 19 Kasım 1987'de, yapılan genel seçim sonucunda Anavatan Partisi Genel Başkanı Turgut Özal'a yeniden hükümet kurma yetkisi verilmiştir. Cumhurbaşkanı Kenan Evren, TBMM'nin 18. Dönem 1. Yasama Yılı açılış konuşmasında ülkedeki nüfus artış hızına değinmiş ve artış hızında istenilen düşüşün yakalanamadığına yönelik eleştirilerde bulunmuştur. Cumhurbaşkanı Kenan Evren konuşmasında:

"*Başlatılan aile planlaması, maalesef, aşı kampanyası gibi başarılı olamamıştır. Nüfus artışımızı normal düzeye indirecek ve işsizliğe de çözümler getirebilecek olan bu konuya bütün kuruluşların daha fazla ilgi göstermeleri, yurt kalkınması bakımından çok yararlar sağlayacaktır.*"[122]

Başbakan Turgut Özal ise kurduğu hükümetin programını TBMM'de sunarken, artış hızına bağlı olarak karşılaşılan sosyoekonomik sorunlara yönelik bazı tespitlerde bulunmuştur. Bu tespitler genel olarak; ekonomik büyümenin nüfus artış hızına göre ayarlanamaması ve ekonomide nakdî zorluklarla karşılaşılmasıdır. Özal'a göre:

"*Ekonomik gelişmesini nüfus artış hızına göre ayarlayamayan Türkiye, son otuz yıldır içine düştüğü bu fasit daireden kurtulamamıştır; çünkü, hızlı kalkınma ihtiyacında olan Türkiye, büyüme hızı yükseldikçe, döviz bakımından zorlanmaya başlamış, sıkıntıya girmiştir.*"[123]

Daha önce nüfus artışını düşürmek yerine nüfus artışının getirdiği sorunlara yönelmekten bahseden Özal, uygulamada sorunlarla karşılaşmış ve geçmiş hükümetleri eleştirerek nüfus artış hızına göre ekonomik gelişmenin sağlanamadığına dikkat çekmiştir.

---

117 Bkz. Ek-3.

118 Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Genel Nüfus Sayımı 20.10.1985 Telgrafla Alınan Geçici Sonuçlar*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1985, s. 1.

119 "Nüfusumuz 51 Milyon", *Türkiye*, 26 Ekim 1985, s. 1.

120 "Patlaya Patlaya Nüfus Patladı", *Milliyet*, 28 Ekim 1985, s. 1. (Bkz. Ek-4).

121 "Sayılınca Fakirleştik", *Güneş*, 31 Ekim 1985, s. 4.

122 *TBMM TD*, Dönem: 18, Yasama Yılı: 1 (1. Birleşim), C. I, 14 Aralık 1987, s. 7.

123 *TBMM TD*, Dönem: 18, Yasama Yılı: 1 (3. Birleşim), C. I, 25 Aralık 1987, s. 49.

Nüfus artış hızına bağlı ülkede ortaya çıkan sorunlar yalnızca hükümetin değil, muhalefetin de ele aldığı konular arasındadır. Muhalefetteki Doğru Yol Partisi (DYP) Genel Başkanı Süleyman Demirel ve Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) Genel Başkanı Erdal İnönü de sunulan hükümet programında yer alan artış hızına bağlı olarak kişi başına düşen milli gelir dağılımına yönelik eleştirilerde bulunmuştur.[124]

Türkiye'nin 7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in görev süresi 9 Kasım 1989 itibariyle sona ereceğinden, 31 Ekim 1989'da TBMM'de 31 Ekim 1989'da yapılan oylama sonucunda Başbakan Turgut Özal, ülkenin 8. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Cumhurbaşkanı olarak göreve başlaması dolayısıyla 9 Kasım 1989'da TBMM kürsüsünden hitap eden Turgut Özal'ın "*Cumhuriyet kurulduğunda 13,5 milyondan ibaret nüfusumuz, bugün 56 milyona geldi; yüzyılın sonunda nüfusumuz 65 milyonu geçecektir*."[125] cümlesinden, nüfus artış hızında düşüş beklentisinin hâkim olmadığı anlaşılabilir. Turgut Özal'ın cumhurbaşkanı olarak seçilmesi dolayısıyla yerine başbakan olarak göreve başlayan Anavatan Partisi Genel Başkanı Yıldırım Akbulut tarafından kurulan hükümetin programında da ülkedeki nüfus artışı ve artışla ortaya çıkan problemler vardır. Programda devletin nüfus artışına yönelik politikası aile planlaması değil, daha çok sosyal güvenlik meseleleri üzerinde durulmuştur.[126]

1960'larda ülke kalkınması ekseninde yorumlanan ve tedbir alınması gereken bir problem olarak düşünülen hızlı nüfus artışı, 1990'lara gelindiğinde çok daha farklı sosyal ve ekonomik problemlerin de sebebi olarak görülmeye başlanmıştır. Başka bir ifadeyle, nüfus artış hızının sebep olduğu problemler, yıllar geçtikçe çeşitlenerek müdahale edilmesi gereken bir hal almaya başlamıştır.

7. 1990 Genel Nüfus Sayımı

Türkiye Cumhuriyeti'nin 13. Genel Nüfus Sayımı 21 Ekim 1990'da uygulanmış ve DİE tarafından 26 Ekim 1990'da basılan kaynakta, telgraflarla alınan bilgilere göre ülke nüfusunun 56.969.109, nüfus artış hızı ise ‰ 23.46 olarak hesap edilmiştir.[127] Üç yıl süren tasnifler neticesinde ise ülke nüfusu 28.607.047 erkek ve 27.865.988 kadın olmak üzere 56.473.035 kişi; nüfus artış oranı ise ‰ 21.71 olarak kayıtlara geçmiştir.[128]

Nüfus sayımının uygulandığı gün, Tarık Buğra ile yapılan bir söyleşi Türkiye gazetesi tarafından yayınlanmıştır. Tarık Buğra, ülkedeki nüfus artış hızından dolayı memnuniyet veya kaygı duyan kesimler olduğunu belirtmiş, bu gerçeğin ülke geleceği için siyasetçiler tarafından ciddiye alınması gerektiğine ve etkili önlemler alınmaz ise artış hızından dolayı gelecekte ülkenin daha ciddi problemlerle karşılaşılabileceğine yönelik yorumda bulunmuştur. Ona göre adede dayalı çoğalmak, büyüme değil kuru bir kalabalık anlamı taşımaktadır. Bu noktada da Çin, Hindistan ve Rusya örneklerini vermiş ve bu ülkelerdeki insan adedindeki yüksek rakamların çok da fazla bir anlam ifade etmediğini ifade etmiştir. Onu asıl kaygılandıran husus, politikacıların Türkiye'nin nüfus artış hızından dolayı endişe duyup duymadığıdır. Bunu da şu sözleriyle aktarmıştır:

---

124 *TBMM TD*, Dönem: 18, Yasama Yılı: 1 (4. Birleşim), C. I, 28 Aralık 1987, s. 96, 102, 121.

125 *TBMM TD*, Dönem: 18, Yasama Yılı: 3 (29. Birleşim), C. XXXIII, 9 Kasım 1989, s. 303.

126 *TBMM TD*, Dönem: 18, Yasama Yılı: 3 (30. Birleşim), C. XXXIII, 10 Kasım 1989, s. 343, 355, 362.

127 T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *1990 Genel Nüfus Sayımı Geçici Sonuçlar*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1990, s. 1.

128 T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *1990 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1993, s. 8, 9.

"*Düşünmeden yapamıyorum ve çok merak ediyorum: Bugün, acaba, Türkiye'yi yönetmek, kalkındırmak, refaha ve kavuşturmak iddiasındaki lider politikacıların kaçı tedirgindir, endişelidir? Acaba kaçı; işte altmışlı milyonları bulduk. Bu milyonlara su, bu milyonlara barınak, ama iyi barınak, hastane, ama iyi hastane, bunlara okul ve üniversite, ama okul ve üniversite, bunlara iş nasıl bulunur, ne ile bulunur diye sancılanmakta mıdır?*"[129]

Tarık Buğra'nın siyasetçiler bağlamında endişe ettiği durum, aslında ülkenin tamamında mevcuttur. Ülkede, nüfus artış hızına dayalı olarak iyiden iyiye hissedilen problemlerin çözümüne yönelik beklentiler hâkimdir. İktidara gelen parti yöneticileri, çeşitli zamanlardaki söylemlerinde ülke nüfusundaki artış hızına temas ederek sorunların farkında olunduğuna yönelik tespitlerini ifade etmiş ve sorunların çözümünde taahhütlerini sıralamıştır. Bunun yanında muhalefete bulunan politikacılar ise, hükümetlere yönelik eleştirilerinde nüfus artış hızının sebep olduğu sorunlar üzerinden yüklenerek çözüm beklentisinde oldukları sıklıkla dile getirmiştir.

Anavatan Partisinin kurucu üyelerinden Mesut Yılmaz, 1991 yılında düzenlenen kongrede parti genel başkanı olarak seçilmiş ve başbakanlık görevine başlamıştır. 1990 Genel Nüfus Sayımından sekiz ay sonra kurduğu 48. Hükümet Programını TBMM'de sunarken, hızla artan nüfusun ihtiyaç duyduğu dengeli ve yeterli beslenme imkânlarının sağlanacağına dair taahhütlerde bulunmuştur[130]. Hükümet Programı üzerinde TBMM'de 3 Temmuz 1991 tarihli birleşiminde yapılan müzakerelerde Başbakan Mesut Yılmaz yine ülke yönetiminin şehirlerde artan nüfusla ortaya çıkan sağlık ve eğitim hizmetlerindeki aksaklıklar ile barınma ve işsizlik sorunlarını çözmek için çaba gösterdiğini ifade etmiştir.[131]

Türkiye'de 20 Ekim 1991'de yeni bir genel seçim yapılmış ve yapılan seçim sonucunda DYP-SHP Koalisyon Hükümeti kurulmuştur. Hükümetin başında bulunan kişi ise Başbakanı Süleyman Demirel'dir. Kurulan hükümetin programı 25 Kasım 1991'de TBMM'de okunmuş ve Süleyman Demirel tarafından hükümet programında nüfus artış hızıyla birlikte ortaya çıkan sorunların çözümüne yönelik şu taahhütlerde bulunulmuştur:

"…artan nüfusa ve ülke ihtiyaçlarına paralel olarak, vatandaşlarımızın konut edinebilmeleri için, gereken ucuz kredi mekanizmaları oluşturulacak, öncelikle hiç evi olmayana kredi verilecek ve vatandaşı konut sahibi edebilecek bir ortam sağlanacaktır.

…ulaşım sektörünün yolcu ve yük nakli alanında artan nüfus ve ihtiyaca cevap verecek hale getirilmesi kaçınılmazdır. Bu nedenle, demiryolu ağının geliştirilmesi ve büyümesi için mevcut demiryollarının standardının yükseltilmesine, yeni hatların yapılmasına ilişkin projelere ağırlık verilecek…

Aile planlaması hizmetleri, koruyucu sağlık hizmetlerinin en önemlisi görülerek, sağlık örgütü içinde yurt düzeyinde yaygınlaştırılacaktır."[132]

Hükümet programının TBMM'deki müzakeresi sırasında muhalefetteki Refah Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan, aile planlaması üzerine programda bulunan hususa sert bir eleştiride bulunmuş ve aile planlaması için verilen taahhüdü "milleti kısırlaştırma" olarak değerlendirmiştir. Erbakan eleştirilerini şu cümlelerle ifade etmiştir:

[129] "Ateşten Gömlek", *Türkiye*, 21 Ekim 1992, s. 2.

[130] *TBMM TD*, Dönem: 18, Yasama Yılı: 4 (129. Birleşim), C. LXI, 30 Haziran 1991, s. 583.

[131] *TBMM TD*, Dönem: 18, Yasama Yılı: 4 (130. Birleşim), C. LXI, 3 Temmuz 1991, s. 647.

[132] *TBMM TD*, Dönem: 19, Yasama Yılı: 1 (7. Birleşim), C. I, 25 Kasım 1991, s. 124, 126, 132.

"*Muhterem arkadaşlarım, bütün Avrupa, kendi politikasını değiştirdi. Onlar, nur topu gibi bir çocuk doğuran bir insana, para veriyor, kişileri teşvik ediyor. Aksi takdirde, genç nüfus azalıyor. Türlü felaket geldiği için onlar döndüler, arkadaşlarımız hala, onlar böyle istiyor diye bu yola gidiyorlar.*"[133]

TBMM Genel Kurulunda Türk kadınına seçme ve seçilme hakkının verilişinin yıldönümü nedeniyle çeşitli milletvekilleri tarafından yapılan konuşmalarda söz alan bir diğer Refah Partili Oğuzhan Asiltürk de Fransa'nın nüfus artışını istenilen ölçüde artırmak için Millî Fransız Nüfusunun Artması Birliği'ni ve devamında ise 1940 yılı ortalarında Aile Bakanlığını kurduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla aile planlaması politikasıyla ülkenin canlı ve üretken kesimine engel konulmaması gerektiğini, engel olunması halinde oluşacak tahribatın gelecekteki telafisinin güç olacağını düşünenlerdendir.[134]

Artışın engellenmemesi gerektiğini düşünenlerin tepkilerine rağmen sürekli artan nüfus gerçeği, ülke siyasetinde çözülmesi gereken bir problem olarak gündemde kalmaya devam etmiştir. Özellikle kırsaldan kentlere göçler ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sorunların çözümü için politikacıların çözüm arayışlarına yenileri eklenmeye başlamıştır.

1990'ların başında, hızlı nüfus artışının ve büyük şehirlerde hızla artan nüfus yoğunluğunun sebep olduğu sorunlara bir yenisi de eklenecek ve bu da toplum sağlığını etkileyen hava kirliliği olarak dile getirilmeye başlanacaktır. Nitekim Niğde Milletvekili Raşit Daldal ve 36 arkadaşı, Ankara'da hava kirliliğinin nedenlerinin ve alınacak tedbirlerin tespit edilmesi amacıyla meclis araştırması açılmasına ilişkin bir önerge vermiştir. Devlet Bakanı Recep Ercüment Konukman önergeye verdiği cevapta şu cümleleri kurmuştur:

"*Günümüzde en önemli çevre problemlerinden biri olan hava kirlenmesi, ülkemizde hızla artan nüfus ve bunun sonucu olarak şehirlerde yerleşim alanlarının uygun bir şekilde planlanmamış olması, motorlu araç sayısındaki artış ve hızlı sanayileşme sonucu her geçen gün biraz daha artmaktadır.*"[135]

Raşit Daldal tarafından talep edilen meclis araştırması önergesinden yaklaşık bir yıl sonra Doğru Yol Partisi Isparta Milletvekili Ertekin Durutürk ve diğer bazı milletvekillerinin imzasını taşıyan bir meclis araştırma önergesi daha verilmiştir. Önergede kısaca, nüfus artışına bağlı olarak ortaya çıkan gıda tedariki ve iş fırsatları sağlama çabalarının sanayileşmeyi, modern tarımı ve çarpık kentleşmeyi beraberinde getirdiği; bunların da fark edilir bir şekilde toprak, hava ve su kirliliklerine sebep olduğu ifade edilmiştir. Meclis araştırmasıyla hedeflenen, çevre değerlerini korumak, çevre sorunlarının nedenlerini ve sonuçlarını tespit ederek alınabilecek tedbirleri araştırmaktır.[136] Dönemin Çevre Bakanı Bedrettin Akyürek, önergede geçen tespitlerde bir yanlışlık olmadığını ifade etmiş ve sorunlara sebep olan etkenlerin hükümetlerce zamanında kavranamamış olduğunu, Türkiye'nin sanayileşmede gelişmiş ülkeler kadar ileride olmadığını ve bundan dolayı da ülkedeki çevre sorunlarının henüz ciddi boyutlara ulaşmadığını ileri sürmüştür. Ancak zamanında ve etkili önlemler alınmazsa, nüfus artış hızıyla orantılı olarak çevre sorunlarının gittikçe daha da büyüyeceğini ifade etmiştir. Bedrettin Akyürek çevre sorunları yanında

---

133 *TBMM TD*, Dönem: 19, Yasama Yılı: 1 (8. Birleşim), C. I, 28 Kasım 1991, s. 158.

134 *TBMM TD*, Dönem: 19, Yasama Yılı: 1 (12. Birleşim), C. I, 5 Aralık 1991, s. 364, 366.

135 *TBMM TD*, Dönem: 18, Yasama Yılı: 4 (5. Birleşim), C. XLVIII, 11 Eylül 1990, s. 58.; Büyük kentlerdeki nüfus yoğunluğu ve yoğunluğun getirdiği problemler bağlamında, ülkenin iki en büyük şehri İstanbul ve İzmir için TBMM'ye iki ayrı araştırma önergesi daha sunulmuştur. İstanbul için sunulan önergeye ulaşmak için bkz. *TBMM TD*, Dönem: 19, Yasama Yılı: 1 (25. Birleşim), C. II, 14 Ocak 1992, ss. 632-634.; İzmir için sunulan önergeye ulaşmak için bkz. *TBMM TD*, Dönem: 19, Yasama Yılı: 1 (32. Birleşim), C. III, 5 Şubat 1992, ss. 344-346.

136 Meclis Araştırma Önergesinin tamamına ulaşmak için bkz. *TBMM TD*, Dönem: 19, Yasama Yılı: 1 (17. Birleşim), C. II, 18 Aralık 1991, ss. 20-22.

şehirlerde ortaya çıkan nüfus yoğunluğuna ve bu yoğunluktan dolayı kamu hizmetlerinde ve altyapıda yetersiz kalındığına da değinmiştir.[137]

5 Aralık 1991'de Demokratik Sol Parti Edirne Milletvekili Hasan Basri Eler TBMM'de tarım üreticilerin ürün bedeli alacaklarına ilişkin bazı sorunları dile getirmiştir. Eler konuşmasında, kırsal nüfusun hangi sebeple kentlere doğru akın ettiğini izah etmeye çalışmış ve üreticilerin ettikleri zararlardan dolayı ellerindeki tarımsal kaynakları satarak şehirlere göç ettiklerinden bahsetmiştir. Şehirlerde ortaya çıkan yoğunluğun da bu göçlerden kaynaklandığını ve şehirlerde kamu hizmetlerinin aksadığını ifade etmiştir[138]. Bu konuşmasından iki ay sonra Hasan Basri Eler aynı hususlara tekrar temas etmiş ve özellikle altyapı yetersizlikleri yaşayan şehir belediyelerinin gittikçe çalışamaz hale geleceklerini, bu durumun ilerleyen süreçte daha da tehlike haline geleceğini vurgulamıştır.[139]

Kaydedilen hızlı nüfus artışının etki ettiği bir başka alan ise millî savunmadır. TBMM Başkanlığına 22 Ocak 1992'de ulaştırılan bir kanun layihasında, ülke insanının eğitim ve kültür seviyelerindeki ilerlemeden ve kaydedilen hızlı nüfus artışından dolayı askere alma sisteminde yığılmalar ortaya çıktığı, bu durumun çözüme kavuşturulması için askerlik süresinin yeniden değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.[140] Burada hedeflenen askere alma dairelerindeki yığılmaları önlemek ve vatanî görev süresi dolayısıyla üretime dâhil edilemeyen genç nüfusu etkin bir şekilde kullanmaktır. Bunun sonucunda on sekiz ay olan askerlik süresinin on beş aya ve devamında on iki aya düşürülebilmesinin önü açılmıştır.[141]

Ülkedeki var olan hızlı nüfus artışı, yükseköğrenim alanında da kendisini hissettirmiştir. TBMM'ye 1997 yılı mayıs ayı ortalarında sunulan bir kanun layihasında, Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Komisyonu tarafından hazırlanan raporda yer alan tespitler dikkat çekicidir. Raporda; liselerden mezun olan kişi sayısının artması yanında sürekli artış gösteren genç nüfusun üniversite öğrenimine yoğun talebinden dolayı devlet üniversitelerinin bu talebi karşılamakta yetersiz kaldığı ifade edilmiştir[142]. Bu ihtiyaç sonucunda, 4281 ve 4282 sayılı Kanunlar ile Ankara'da Atılım Üniversitesi ile Çankaya Üniversitesi, İstanbul'da Kültür Üniversitesi, Maltepe Üniversitesi, Beykent Üniversitesi ile Doğuş Üniversitesi, Tarsus'ta Çağ Üniversitesi gibi vakıf üniversitelerinin kurulmasına olanak sağlanmıştır.[143]

1995 yılında nüfus sayımı yapılmamıştır. Çünkü 23 Şubat 1990'da yayımlanan 403 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyle sonu sıfır ile biten yıllarda sayım yapılması kararlaştırılmıştır.[144] Dolayısıyla bir sonraki sayım, 2000 yılında yapılmıştır. Bu sayım Türkiye Cumhuriyeti'nin sahada uyguladığı son sayımdır. Yapılan bu sayımdan sonra nüfus artış hızı

---

137 *TBMM TD*, Dönem: 19, Yasama Yılı: 1 (27. Birleşim), C. II, 16 Ocak 1992, s. 711, 712.

138 *TBMM TD*, Dönem: 19, Yasama Yılı: 1 (12. Birleşim), C. I, 5 Aralık 1991, s. 397.

139 *TBMM TD*, Dönem: 19, Yasama Yılı: 1 (33. Birleşim), C. IIII, 6 Şubat 1992, s. 439.

140 *Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına Sunulan Kanun Tasarısı*, 3775 Sayılı Askerlik Kanununun Bir Maddesinde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun ile ilgili TBMM 23 no'lu Komisyon Raporu.

141 Kanun için bkz. "*Askerlik Kanununun Bir Maddesinde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun*", Kanun no: 3775, **T.C. Resmi Gazete**, S. 21155, Tarih: 27 Şubat 1992, s. 2.

142 *Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına Sunulan Kanun Tasarısı*, 4281 Sayılı Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Hakkında 41 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulüne Dair Kanuna Ek Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun ile ilgili TBMM 337 no'lu Komisyon Raporu.

143 "*Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Hakkında 41 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulüne Dair Kanuna Ek Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun*", Kanun no: 4281-4282, **T.C. Resmi Gazete**, S. 23050 (Mükerrer), Tarih: 15 Temmuz 1997, ss. 1-4.

144 "*Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında 219 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 2 nci Maddesinin (d) Fıkrasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname*", KHK no: 403, **T.C. Resmi Gazete**, S. 20442, Tarih: 23 Şubat 1990, s. 1.

gündemdeki yerini korusa da, 3 Kasım 2002'de yapılan genel seçim sonucunda uzun yıllar sürecek olan Adalet ve Kalkınma Partisinin iktidarıyla nüfus politikası yavaş yavaş tersine dönemeye başlayacaktır. Bu durum, Adalet ve Kalkınma Partisi Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın hem başbakanlık hem de cumhurbaşkanlığı süresi içerisinde değişik mecralarda çok çocuk sahibi olmanın önemi üzerine sıklıkla beyanlarda bulunmasıyla anlaşılabilir.

Sonuç

Cumhuriyetin ilk yıllarında savaşlar, salgın hastalıklar, uygun olmayan yaşam şartları gibi pek çok sebepten nüfusun azlığı ve yeni kurulan devletin işgücü ihtiyacından dolayı nüfusun kısa sürede arttırılmasına yönelik tavır, 1960'lı yıllardan sonra yerini nüfusun planlanması ve artışın kontrol altına alınması gerektiğine yönelik politikaya bırakmıştır. Bunun nedeni ise ortaya çıkan sosyoekonomik problemler ve sahada uygulanan nüfus sayımları sonucu elde edilen istatistiksel verilerdir.

1960-2000 yılları arasındaki dönemde ülke siyasetinde nüfus artış hızının engellenmesinden rahatsızlık duyanlar olduğu gibi, genel eğilim artışın önlenmesi veya artıştan kaynaklanan sorunların çözülmesi gerektiğidir. Nitekim bazı siyasetçiler konuyu ülke gerçekleri üzerinden TBMM gündemine taşımaya devam etmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kanun koyucu tarafından neredeyse tüm mevzuat ve düzenleyici çalışmalar, ülkenin sosyoekonomik yapısını ve ülke kalkınmasını istenilen seviyeye ulaştırmak amacıyla yapılmıştır. Başlarda nasıl ki nüfus artış hızını yükseltmek hedeflenmişse, 1960'lardan sonra ya artışı yavaşlatmak ya da artış hızını kabullenerek çözüm üretmek amaçlanmıştır.

1980'lerde kırsaldan kentlere göçler sonucunda şehir merkezlerinde ortaya çıkan nüfus yoğunluğuna bağlı sorunlar daha çok üzerinde durulan noktalardır. Zaman ilerledikçe sorunlar çeşitlenmeye başlamış ve nüfus artış hızı yeni mecralarda kendisini göstermeye başlamıştır.

Ülkede var olan nüfus artış hızı, ülke yöneticileri kadar sosyal sorumluluk bilinciyle hareket eden çevreler, aydınlar ve yazarlar tarafından da eleştirisi konusu olmuştur. Karşı düşünceyi savunan siyasetçiler ve aydınlar da görülmüştür.

Bazı siyasetçi ve aydınlar artan nüfusun ihtiyaçlarına cevap verilemeyeceği endişesine kapılmışlardır. Artan nüfusun eğitim, sağlık, gıda, su, giyim, mesken, altyapı ve istihdam gibi temel ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağı konusunda kaygılanmışlardır. Nüfus artışını hava, su, toprak ya da çevre kirliliğinin sebebi olarak görmüşlerdir. Sosyal refah için planlı nüfus artışının kaçınılmaz olduğunu savunmuşlardır.

Bazı siyasetçi ve aydınlar da, nüfus artış hızının düşürülmesi konusunun, Rockefeller Vakfının yaptığı gibi Türkiye'nin de içinde bulunduğu bazı ülkelere art niyetle tavsiye edilen yabancı menşeli bir teori olduğunu düşünmüşlerdir. Nüfus artış hızını düşürmek yerine hükümetlerin nüfus artışının getireceği sorunlara çözüm arayışına girmesini tavsiye etmişlerdir. Nüfusun bir güç olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Nüfusu kalabalık olan ülkelerin sosyal refahı da aynı zamanda sağlamaları ve milli gelirlerini artırmayı başarmaları halinde süper güç olabileceklerine dikkat çekmişlerdir.

Bu süreçte yukarıda belirtilen iki farklı düşüncenin birbiriyle sürekli mücadele halinde olmasına rağmen ülke yönetimde söz sahibi olan siyasetçilerin nüfus planlaması politikasından vazgeçemediği tespit edilmiştir. Nitekim hâkim düşünce gereği nüfusun planlanması için 1960 ilâ 2000 yılları arasında iki kanun yürürlüğe konulduğu gibi, arada

geçen sürelerde sosyal ve ekonomik problemlerin çözümü için çıkarılan kanunlarda da sorunun temeli olarak sürekli ve kontrolsüz artan nüfus dayanak gösterilmiştir.

Artan nüfusa ev, okul, hastane, yol yapmak, milli geliri artırmak, nüfusu üretime yöneltmek, ihracatı teşvik etmek, istihdam olanakları yaratmak yerine daha kolay bir yöntem olarak, nüfus planlaması ya da nüfus artış hızının düşürülmesi gibi politikalar tercih edilmiştir.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA.), 30-18-1-1/14.40.16, 10.06.1925.

BCA, 30-10-0-0/12.71.47, 21.03.1926.

BCA, 30-18-1-2/284.50.2, 16.06.1972.

BCA, 30-18-1-2/374.165.8, 23.08.1978.

BCA, 30-18-1-2/ 389.47.6, 28.02.1980.

BCA, 30-18-1-2/643.10.4, 30.01.1990.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.), Y. EE., 41/133, 14 Şevval 1285.

BOA, A. DVN. MKL., 20/35, 24 Zilkade 1298.

T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 54/1378.9444.10, 30.11.1966.

TDA, 54/1378.9444.7, 08.12.1966.

PARLAMENTO TUTANAKLARI

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (CS TD), Dönem: 1, Toplantı Yılı: 4 (55. Birleşim), C. XXVI, 17 Mart 1965, ss. 110-129.

Danışma Meclisi Tutanak Dergisi (DM TD), Yasama Yılı: 2, 83. Birleşim, C. XVI, 13 Nisan 1983, ss. 412-451.

DM TD, Yasama Yılı: 2, 84. Birleşim, C. XVI, 14 Nisan 1983, ss. 454-498.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi (MM TD), Dönem: 1, Toplantı Yılı: 4 (19. Birleşim), C. XXXIII, 8 Aralık 1964, ss. 740-759.

MM TD, Dönem: 2, Toplantı Yılı: 1 (5. Birleşim), C. I, 3 Kasım 1965, ss. 74-97.

MM TD, Dönem: 3, Toplantı Yılı: 3 (94. Birleşim), C. XXIV, 29 Mayıs 1972, ss. 827-839.

MM TD, Dönem: 3, Toplantı Yılı: 3 (147. Birleşim), C. XXVII, 18 Ekim 1972, ss. 421-478.

MM TD, Dönem: 3, Toplantı Yılı: 3 (148. Birleşim), C. XXVII, 19 Ekim 1972, ss. 533-604.

MM TD, Dönem: 3, Toplantı Yılı: 3 (150. Birleşim), C. XXVII, 21 Ekim 1972, ss. 654-705.

MM TD, Dönem: 4, Toplantı Yılı: 4 (47. Birleşim), C. XXIV, 17 Şubat 1977, ss. 114-150.

MM TD, Dönem: 5, Toplantı Yılı: 2 (15. Birleşim), C. VII, 29 Kasım 1978, ss. 622-709.

MM TD, Dönem: 5, Toplantı Yılı: 3 (7. Birleşim), C. XIII, 22 Kasım 1979, ss. 102-220.

Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi (MGK TD), 4. Birleşim, C. I, 27 Eylül 1980, ss. 82-93.

MGK TD, 60. Birleşim, C. III, 25 Haziran 1981, ss. 528-579.

Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı (MBK GKT), 69. Birleşim, C. V, 03 Ocak 1961, ss. 48-72.

MBK GKT, 87. Birleşim, C. VI, 17 Mayıs 1961, ss. 2-42.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (TBMM TD), Dönem: 9, Toplantı Yılı: 2 (1. Birleşim), C. X, 1 Kasım 1951, ss. 3-16.

TBMM TD, Yasama Yılı: 1 (10. Birleşim), C. I, 19 Aralık 1983, ss. 62-85.

TBMM TD, Dönem: 18, Yasama Yılı: 1 (1. Birleşim), C. I, 14 Aralık 1987, ss. 2-9.

TBMM TD, Dönem: 18, Yasama Yılı: 1 (3. Birleşim), C. I, 25 Aralık 1987, ss. 39-72.

TBMM TD, Dönem: 18, Yasama Yılı: 1 (4. Birleşim), C. I, 28 Aralık 1987, ss. 80-208.

TBMM TD, Dönem: 18, Yasama Yılı: 3 (29. Birleşim), C. XXXIII, 9 Kasım 1989, ss. 302-306.

TBMM TD, Dönem: 18, Yasama Yılı: 3 (30. Birleşim), C. XXXIII, 10 Kasım 1989, ss. 337-366.

TBMM TD, Dönem: 18, Yasama Yılı: 4 (5. Birleşim), C. XLVIII, 11 Eylül 1990, ss. 57-71.

TBMM TD, Dönem: 18, Yasama Yılı: 4 (129. Birleşim), C. LXI, 30 Haziran 1991, ss. 565-585.

TBMM TD, Dönem: 18, Yasama Yılı: 4 (130. Birleşim), C. LXI, 3 Temmuz 1991, ss. 603-671.

TBMM TD, Dönem: 19, Yasama Yılı: 1 (7. Birleşim), C. I, 25 Kasım 1991, ss. 109-138.

TBMM TD, Dönem: 19, Yasama Yılı: 1 (8. Birleşim), C. I, 28 Kasım 1991, ss. 146-210.

TBMM TD, Dönem: 19, Yasama Yılı: 1 (12. Birleşim), C. I, 5 Aralık 1991, ss. 352-366.

TBMM TD, Dönem: 19, Yasama Yılı: 1 (17. Birleşim), C. II, 18 Aralık 1991, ss. 20-22.

TBMM TD, Dönem: 19, Yasama Yılı: 1 (25. Birleşim), C. II, 14 Ocak 1992, ss. 632-634.

TBMM TD, Dönem: 19, Yasama Yılı: 1 (27. Birleşim), C. II, 16 Ocak 1992, ss. 709-732.

TBMM TD, Dönem: 19, Yasama Yılı: 1 (32. Birleşim), C. III, 5 Şubat 1992, ss. 344-346.

TBMM TD, Dönem: 19, Yasama Yılı: 1 (33. Birleşim), C. IIII, 6 Şubat 1992, ss. 428-453.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM ZC), Devre: 10, İçtima Senesi: 2 (1. Birleşim), C. VIII, 1 Kasım 1955, ss. 6-20.

KANUN TASARILARI/KOMİSYON RAPORLARI

Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına Sunulan Kanun Tasarısı, 775 Sayılı Gecekondu Kanunu ile ilgili CS 814 no'lu Komisyon Raporu.

Danışma Meclisi Başkanlığına Sunulan Kanun Tasarısı, 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile ilgili DM 166 ek 01 no'lu Komisyon Raporu.

Milli Birlik Komitesi Başkanlığına Sunulan Kanun Tasarısı, 125 Sayılı 42 Sayılı Kanun Gereğince Emekliye Ayrılan Subaylardan İsteklilerin Öğretmenliğe Alınması Hakkında Kanun ile ilgili MBK 128 no'lu Komisyon Raporu.

Milli Güvenlik Konseyi Başkanlığına Sunulan Kanun Tasarısı, 2487 Sayılı Toplu Konut Kanunu ile ilgili MGK 221 no'lu Komisyon Raporu.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına Sunulan Kanun Tasarısı, 3775 Sayılı Askerlik Kanununun Bir Maddesinde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun ile ilgili TBMM 23 no'lu Komisyon Raporu.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına Sunulan Kanun Tasarısı, 4281 Sayılı Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Hakkında 41 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulüne Dair Kanuna Ek Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun ile ilgili TBMM 337 no'lu Komisyon Raporu.

Mevzuat

"*Askerlik Kanununun Bir Maddesinde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun*", Kanun no: 3775, **T.C. Resmi Gazete**, S. 21155, Tarih: 27 Şubat 1992, s. 2.

"*Bina Yapımını Teşvik ve İzinsiz Yapılan Binalar Hakkında Kanun*", Kanun No: 6188, **T.C. Resmi Gazete**, S. 8470, Tarih: 29 Temmuz 1953, ss. 6844-6846.

"*Devlet İstatistik Enstitüsünün Görev, Yetki ve Kuruluşu Hakkında Kanun*", Kanun no: 53, **T.C. Resmi Gazete**, S. 11136, Tarih: 23 Haziran 1962, ss. 7685-7688.

"*Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında 219 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 2 nci Maddesinin (d) Fıkrasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname*", KHK no: 403, **T.C. Resmi Gazete**, S. 20442, Tarih: 23 Şubat 1990, s. 1.

"*Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)*", **T.C. Resmi Gazete**, S. 16487, Tarih: 12 Aralık 1978, ss. 1-456.

"*Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının Temel Hedefleri ve Stratejisi*", **T.C. Resmi Gazete**, S. 16393, Tarih: 31 Ağustos 1978, ss. 1-32.

"*Gecekondu Kanunu*", Kanun No: 12362, **T.C. Resmi Gazete**, S. 11503, Tarih: 30 Temmuz 1966, ss. 1-5.

"*Hazineden Belediyelere Devredilecek Arazi ve Arsalar Hakkında Kanun*", Kanun No: 7367, **T.C. Resmi Gazete**, S. 10265, Tarih: 29 Temmuz 1959, s. 22252.

"*İlköğretim ve Eğitim Kanunu*", Kanun No: 222, **T.C. Resmi Gazete**, S. 10705, Tarih: 12 Ocak 1961, ss. 3068-3075.

"*Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl (1973-1977)*", **T.C. Resmi Gazete**, S. 14374, Tarih: 27 Kasım 1972, ss. 1-305.

"*Merkezî İstatistik Dâiresi İhdasına ve Vezâifine Müte'allik Tâ'lîmâtnâme*", Numara: 3517, **Resmi Ceride**, Sene: 4, S. 388, 2 Haziran 1926, s. 1488.

"Nüfus Kanunu", *Takvim-i Vekayi*, 17 Şevval 1332 ve 26 Ağustos 1330 [8 Eylül 1914], Nu: 1929, s. 1-5.

"*Nüfus Plânlaması Hakkında Kanun*", Kanun no: 557, **T.C. Resmi Gazete**, S. 11976, Tarih: 10 Nisan 1965, ss. 2-3.

"*Nüfus Planlaması Hakkında Kanun*", Kanun no: 2827, **T.C. Resmi Gazete**, S. 18059, Tarih: 27 Mayıs 1983, ss. 3-6.

"*Sayımlar Kanun*", Kanun No: 5622, **T.C. Resmi Gazete**, S. 7469, Tarih: 29 Mart 1950, s. 18195.

"*Toplu Konut Kanunu*", Kanun no: 2487, **T.C. Resmi Gazete**, S. 17396, Tarih: 10 Temmuz 1981, ss. 1-12.

"*Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*", Kanun No: 2709, **T.C. Resmi Gazete**, S. 17844, Tarih: 20 Ekim 1982, ss. 4641-4654.

"*Türkiye Hükümeti İle Birleşmiş Milletler Nüfus Faaliyetleri Fonu Arasındaki Proje Anlaşması"*, **T.C. Resmi Gazete**, S. 16948, Tarih: 2 Nisan 1980, ss. 1-17.

"*Türkiye Hükümeti İle Birleşmiş Milletler Nüfus Faaliyetleri Fonu Arasındaki Proje Anlaşması"*, **T.C. Resmi Gazete**, S. 16950, Tarih: 4 Nisan 1980, ss. 1-43.

"*Uzun Dönemli Kalkınmanın ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının Temel Hedefleri ve Stratejisi*", **T.C. Resmi Gazete**, S. 14250, Tarih: 19 Temmuz 1972, ss. 1-9.

"*Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Hakkında 41 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulüne Dair Kanuna Ek Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun*", Kanun no: 4281-4282, **T.C. Resmi Gazete**, S. 23050 (Mükerrer), Tarih: 15 Temmuz 1997, ss. 1-4.

"*42 Sayılı Kanun Gereğince Emekliye Ayrılan Subaylardan İsteklilerin Öğretmenliğe Alınması Hakkında Kanun*", Kanun No: 125, **T.C. Resmi Gazete**, S. 10654, Tarih: 14 Kasım 1960, s. 2513.

"*6875 sayılı İmar Kanunu'na Geçici Bir Madde Eklenmesi Hakkında Kanun*", Kanun No: 327, **T.C. Resmi Gazete**, S. 11503, Tarih: 12 Eylül 1963, s. 2.

Resmî Kaynaklar

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 25.10.1970*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1977.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 26.10.1975*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1982.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Genel Nüfus Sayımı 12.10.1980 Daimi İkametgaha Göre İç Göçler*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1985.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Genel Nüfus Sayımı 12.10.1980 Sosyal ve Ekonomik Nitelikler*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1984.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Genel Nüfus Sayımı 20.10.1985 Telgrafla Alınan Geçici Sonuçlar*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1985.

Devlet İstatistik Enstitüsü, *25 Ekim 1970 Genel Nüfus Sayımı Telgrafla Alınan Geçici Sonuçlar*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1972.

Devlet İstatistik Enstitüsü, *26 Ekim 1975 Genel Nüfus Sayımı Telgrafla Alınan Geçici Sonuçlar*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1975.

T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Osmanlı İmparatorluğunun ve Türkiye'nin Nüfusu (1500-1927)*, Hazırlayan: Cem BEHAR, Tarihi İstatistikler Dizisi Cilt-2, Ankara 1996.

T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü**,** *1960 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu Telgraflarla Alınan İlk Neticeler*, Ankara 1961.

T. C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *1965 Genel Nüfus Sayımı Telgrafla Alınan Geçici Neticeler*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1965.

T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *1990 Genel Nüfus Sayımı Geçici Sonuçlar*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1990.

T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *1990 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1993.

T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *12 Ekim 1980 Genel Nüfus Sayımı Telgrafla Alınan Geçici Sonuçlar*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1980.

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu*, Yayın no: 399, C. LXVII, İstanbul 1961.

T.C. Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilâtı, *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967*, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1963.

Gazeteler

"Nüfus Sayımı 7 Milyona Mal Olacak", *Akşam*, 23 Ekim 1965, s. 1.

"Nüfusumuz 32 Milyonu Geçti", *Akşam*, 25 Ekim 1965, s. 1.

"Cemaziyelevvel", *Akşam*, 26 Ekim 1970, s. 7.

"Nüfusça Dünyada Onbeşinciyiz", *Akşam*, 1 Kasım 1970, s. 1, 7.

"Demirel: Nüfusumuz", *Akşam*, 27 Ekim 1975, s. 7.

"Bakan", *Akşam*, 5 Kasım 1975, s. 7.

"5 Yıllık Nüfus Artış Garantisi", *Akşam*, 26 Ekim 1980, s. 2.
"Hızlı Artış Ekonomi İçin Mahzurlu mudur?", *Cumhuriyet*, 23 Ekim 1965, s. 2.
"Saya Saya…", *Cumhuriyet*, 24 Ekim 1965, s. 2.
"Sayım Suyum", *Cumhuriyet*, 24 Ekim 1965, s. 1, 7.
"Nicelik Değil Nitelik", *Cumhuriyet*, 26 Ekim 1970, s. 1, 7.
"Ülkemizin Nüfusu 36 Milyona Yükseldi", *Cumhuriyet*, 1 Kasım 1970, s. 1, 7.
"Çoğalan Nüfusun Getirdikleri", *Cumhuriyet*, 27 Ekim 1975, s 1, 9.
"Türkiye Nüfusunun Eğilimleri", *Cumhuriyet*, 30 Ekim 1975, s. 2.
"Elmayı Soy da Ye-me, Armudu Say da Ye-me", *Cumhuriyet*, 11 Ekim 1980, s. 8.
Nüfus Sorununu Çözmüş Bir Ülke", *Cumhuriyet*, 25 Ekim 1980, s. 2.
"Türkiye'nin Nüfus Özellikleri", *Cumhuriyet*, 20 Ekim 1985, s. 7.
"Nüfusumuz", *Güneş*, 13 Ekim 1980, s. 5.
"Nüfus Artışı ve Tarım", *Güneş*, 16 Ekim 1980, s. 1, 2.
"*Nüfus ve Kentleşme*", *Güneş*, 16 Ekim 1980, s. 2.
"Nüfusumuz 45 Milyon 217 Bin 556'ya Ulaştı", *Güneş*, 18 Ekim 1980, s. 1.
"Türkiye'nin Nüfus Özellikleri", *Güneş*, 20 Ekim 1985, s. 6.
"Sayılınca Fakirleştik", *Güneş*, 31 Ekim 1985, s. 4.
"Nüfus Sayımı", *Milliyet*, 23 Ekim 1960, s. 1.
"Nüfusumuz 27 Milyon 776 Bine Yükseldi", *Milliyet*, 29 Ekim 1960, s. 1.
"32 Milyona Vardık", *Milliyet*, 25 Ekim 1965, s. 1.
"Nüfusumuz 31 Milyon 391 Bin 207'e Vardı", *Milliyet*, 30 Ekim 1965, s. 3.
"Nüfus Sayımı ve Türkiye", *Milliyet*, 25 Ekim 1970, s. 2.
"Resmî Sonuç: 35.666.549", *Milliyet*, 1 Kasım 1970, s. 1, 9.
"Türkiye Nüfusunda Hangi Gelişimler Beklenebilir?", *Milliyet*, 23 Ekim 1975, s. 9.
"Demirel", *Milliyet*, 27 Ekim 1975, s. 10.
"Türkiye'nin Nüfusu 40 Milyon 197. Bin", *Milliyet*, 4 Kasım 1975, s. 1.
"45 Milyonu Geçtik", *Milliyet*, 13 Ekim 1980, s. 1.
"Dünya'da ve Türkiye'de Nüfus Sorunu", *Milliyet*, 16 Ekim 1980, s. 2.
"Nüfusumuz 45 Milyonu Geçti", *Milliyet*, 18 Ekim 1980, s. 1, 6.
"Patlaya Patlaya Nüfus Patladı", *Milliyet*, 28 Ekim 1985, s. 1.
"Bu Sayım Yedinci Nüfus Sayımıdır", *Vatan*, 23 Ekim 1960, s. 3.
"Nüfusumuz 27 Milyon", *Vatan*, 29 Ekim 1960, s. 1.
"Demirel Bugün de "Nüfus Artarsa Ülke Fakirleşir" Dedi", *Vatan*, 27 Ekim 1965, s. 1, 5.
"Nüfusumuz: 27.776.069", *Tercüman*, 29 Ekim 1960, s. 1.
"32 Milyona Doğru", *Tercüman*, 24 Ekim 1965, s. 1, 7.
"67 İl, 5 Milyon Ev ve 32 Milyon İnsan", *Tercüman*, 25 Ekim 1965, s. 1.
"Demirel 1990'da", *Tercüman*, 27 Ekim 1975, s. 6.
"Nüfus Sayımı, Artan Nüfus ve Düşünceler", *Tercüman*, 3 Kasım 1975, s. 2.
"Nüfusumuz 40 Milyon 197 Bine Ulaştı", *Tercüman*, 4 Kasım 1975, s. 5.
"Sayım Öncesi ve Sonrası", *Tercüman*, 14 Ekim 1980, s. 9.
"BAYAR: Nüfus Artışımızdan Gurur Duyuyorum", *Tercüman*, 19 Ekim 1985, s. 1, 7.

"Nüfusumuz Artsın Ama Yavaş Yavaş", *Tercüman*, 19 Ekim 1985, s. 1, 6.

"Nüfus Arttıkça İşsizlik Önlenemez", *Tercüman*, 20 Ekim 1985, s. 5.

"Genç Türkiye", *Türkiye*, 19 Ekim 1985, s. 1.

"Nüfusumuz 51 Milyon", *Türkiye*, 26 Ekim 1985, s. 1.

"Ateşten Gömlek", *Türkiye*, 21 Ekim 1992, s. 2.

Kitaplar/makaleler

ERKEN, Ali, "Demokrat Parti Dönemi Türkiye-Yugoslavya İlişkileri ve "Serbest Göç" Mutabakatı", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. VII, S. 2, 2018, ss. 937-954.

KÜÇÜK, Aziz, "Hayırseverliğin Ötesi: Türkiye'de Nüfus ve Tarım Politikalarında Rockefeller Etkisi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. LXXV, S. 4, 2020, ss. 1491-1516.

MALTHUS, Thomas R., *Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme*, Çev. Sevil Sezin, Gece Kitaplığı Yay., Ankara 2018.

RABİNOWİCZ, Leon, *Nüfus Mes'elesi*, Çeviren: Alâettin CEMİL, İktisat Matbaası, Ankara 1930.

REUTER, Edward Byron, *Nüfus Nazariyeleri*, Çev. A. NEF'i, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Yay., Ankara Devlet Matbaası, İstanbul 1934.

SALEP, Mustafa, "Nüfus Artışı, Planlı Kalkınma ve Doğum Kontrolü Üçgeninde Türkiye Nüfusu (1923-2023)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. XXIII, S. 46, 2023, ss. 371-423.

TARKAN, M. Tevfik, "1970 Dokuzuncu Nüfus Sayımı ve Sonuçları", *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., S. 2, Nisan 1971, ss. 95-112.

EKLER

Ek-1: 1960 Genel Nüfus Sayımı ile ilgili Cumhuriyet gazetesindeki haber görseli[145]

Ek-2:1980 Genel Nüfus Sayımı ile ilgili Cumhuriyet gazetesindeki haber görseli[146]

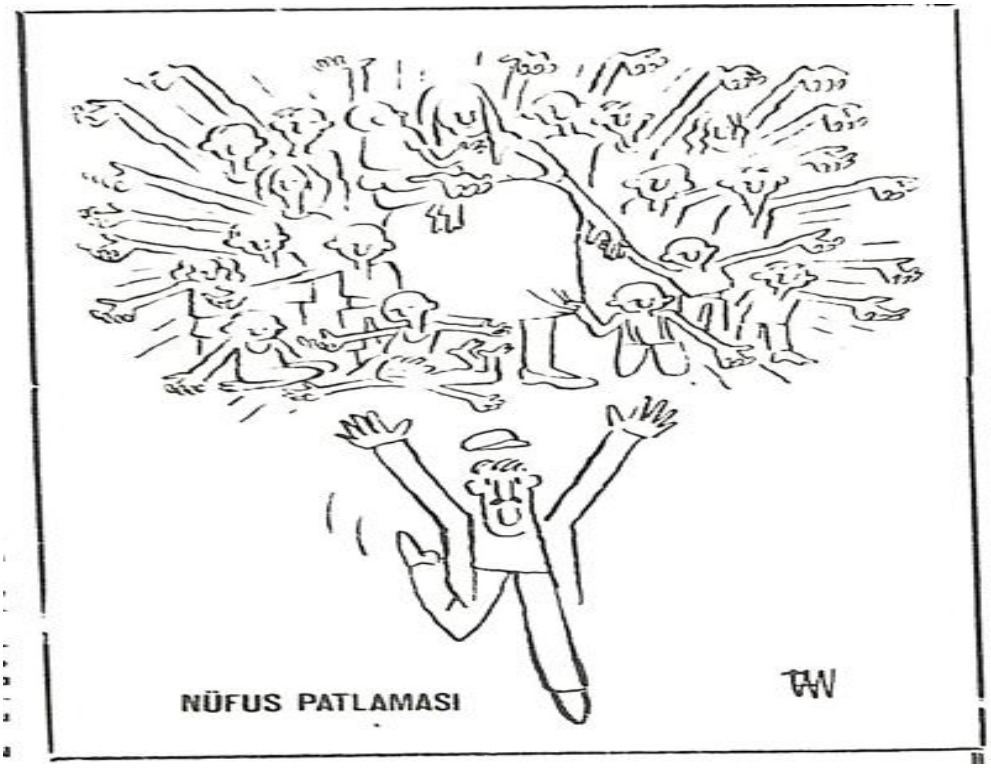

[145]*Cumhuriyet*, 23 Ekim 1960, s. 1.

[146]*Cumhuriyet*, 11 Ekim 1980, s. 8.

Ek-3: 1985 Genel Nüfus Sayımı için Tercüman gazetesinden alınan görsel[147]

Görev günü

BUGÜN SAYIM VAR

Sabah 07.00'den sonra sokağa çıkmayacak, kapımızı çalan sayım memuruna ilgi gösterip 42 soruya doğru cevap vereceğiz

50 MİLYONU ZORLUYORUZ

- DİE Başkanı "Sayılmak bir vatandaşlık görevi. Devlete yardımcı olun" dedi
- 7 şehrimizden sonra Manisa, Zonguldak, Balıkesir, İçel ve Gaziantep'in de "milyon barajı"nı geçmeleri bekleniyor
- Sayımın bittiği radyo, TV ve mahalli vasıtalarla duyurulacak. Sayım süresince sağlık hizmetleri sürecek

HABERİ 10 SAYFADA

Ek-4: 1985 Genel Nüfus Sayımı sonrasında Milliyet'te yer alan bir haber[148]

Patlaya patlaya nüfus patladı

51.4 MİLYONUZ

Ülkemizde son elli yılda yapılan nüfus sayımlarında en büyük artış 1960 yılında görüldü

[147] *Tercüman*, 20 Ekim 1985, s. 1.

[148] *Milliyet*, 28 Ekim 1985, s. 1.

Ek-5: John D. Rockefeller (III) tarafından Başbakan Süleyman Demirel'e gönderilen mektup.

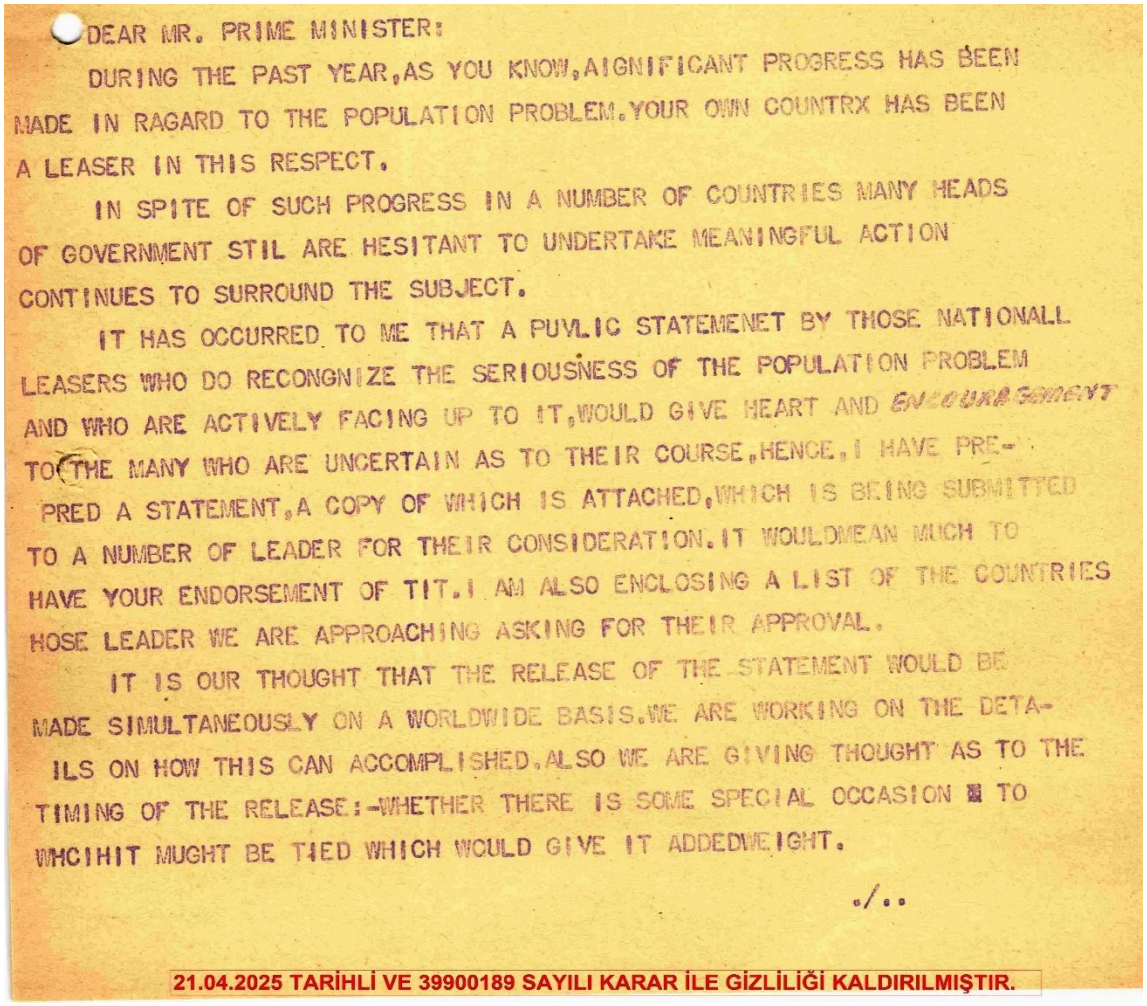

DEAR MR. PRIME MINISTER:

DURING THE PAST YEAR,AS YOU KNOW,AIGNIFICANT PROGRESS HAS BEEN MADE IN RAGARD TO THE POPULATION PROBLEM.YOUR OWN COUNTRX HAS BEEN A LEASER IN THIS RESPECT.

IN SPITE OF SUCH PROGRESS IN A NUMBER OF COUNTRIES MANY HEADS OF GOVERNMENT STIL ARE HESITANT TO UNDERTAKE MEANINGFUL ACTION CONTINUES TO SURROUND THE SUBJECT.

IT HAS OCCURRED TO ME THAT A PUVLIC STATEMENET BY THOSE NATIONALL LEASERS WHO DO RECONGNIZE THE SERIOUSNESS OF THE POPULATION PROBLEM AND WHO ARE ACTIVELY FACING UP TO IT,WOULD GIVE HEART AND ENCOURAGEMENT TO THE MANY WHO ARE UNCERTAIN AS TO THEIR COURSE,HENCE,I HAVE PRE- PRED A STATEMENT,A COPY OF WHICH IS ATTACHED,WHICH IS BEING SUBMITTED TO A NUMBER OF LEADER FOR THEIR CONSIDERATION.IT WOULDMEAN MUCH TO HAVE YOUR ENDORSEMENT OF TIT.I AM ALSO ENCLOSING A LIST OF THE COUNTRIES HOSE LEADER WE ARE APPROACHING ASKING FOR THEIR APPROVAL.

IT IS OUR THOUGHT THAT THE RELEASE OF THE STATEMENT WOULD BE MADE SIMULTANEOUSLY ON A WORLDWIDE BASIS.WE ARE WORKING ON THE DETA- ILS ON HOW THIS CAN ACCOMPLISHED,ALSO WE ARE GIVING THOUGHT AS TO THE TIMING OF THE RELEASE:-WHETHER THERE IS SOME SPECIAL OCCASION ▓ TO WHCIHIT MUGHT BE TIED WHICH WOULD GIVE IT ADDEDWEIGHT.

./..

21.04.2025 TARİHLİ VE 39900189 SAYILI KARAR İLE GİZLİLİĞİ KALDIRILMIŞTIR.

YURKUNO/NEW-YORK.... (TELEX'LE....) 01.12.1966... NR: 18/3

I SHOULD MENTION THAT THE PAPER HAS BEEN SUBMITTED TO THEWHITE HOUSE IN WASHINGTON AND WE HAVEEVERY CONFIDENCE THAT PRESIDENT JOHNSON WILL JOIN WITH THE GROUP PROVIDED MOST OF THE OTHER COUNTRIES ON THE ATTACHED LOST ARE REPRESENTED BY THEIR LEADER ▓IS SAME RESERVATEON,IT WOULS SEEM TO ME, YOU WOULD WANT TO INCLUDE IN YOUR OWN EDDORSEMETT AS THE PAPPER CARRIES MUCH INCREASED WEIGHT IF THE ENDORSING GROUP IS TRVLY REPRSSENTATIVE.

SINCE WE ALE ANXIOUS TO MAKE THIS STATEMENET PUBLIC WITH THE ENDORSEMENTS AS SOON AS REAONABLY POSSIBILE,I WOULD GREATLH APPRECIATE IT IF I MIGHT HEBR FROM YOU A YOUR EARRY CONCENIENCE.

I REMEMAER WITH MQCH PLEASURE AND SATISFACTION OUR MEETINGIN ANKARA THIS PAST FEBRUARW.WITH WARM BEST WISHESAND EXPRESSIONS OF ESTEEM, I AM

SINCERELY,

JOHN D.ROCKEFELLER 3 RD''